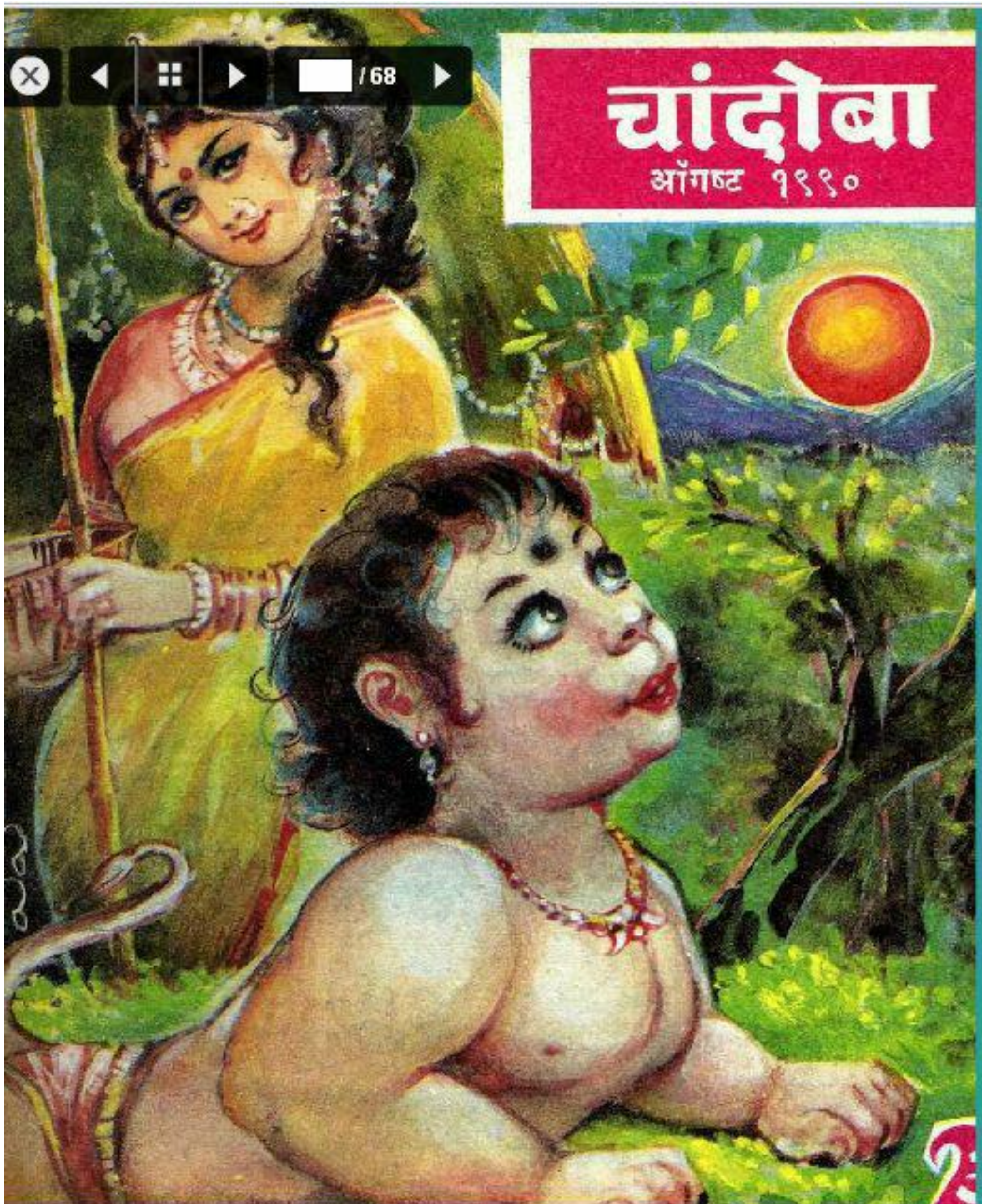

/68
चांदोबा
ऑगष्ट १९९०

नेपाळ मध्ये लोकशाही

हिमालय पर्वताच्या दक्षिण बाजूस लागून नेपाळ देश पसरलेला आहे. आपल्या देशाच्या उत्तरेकडील सीमेवर असलेल्या नेपाळ राज्याच्या पश्चिमेला सतलज नदी वाहते. याच्या पूर्वेच्या सरहद्दी वर सिक्किम आहे. सुमारे दीड कोटी लोकसंख्या असलेल्या या नेपाळची राजधानी आहे खाटमांडू.

नेपाळ मध्ये हिन्दू व बौद्ध धर्मीयांची संख्याच अधिक आहे. नेपाळचा शेजारी आणखी एक देश आहे चीन, पण नेपाळचे भारताशी अधिक निकटचे संबंध आहेत: हे संबंध अलीकडच्या काळांतील नव्हेत, तर पुरातन काळापासून चालत आलेले आहेत. सम्राट अशोक व समुद्रगुप्ताच्या काळात ही नेपाळ यांच्या राज्याचा एक भाग होता.

सन १८४६ ते सन १९५१ पर्यंत नेपाळ वर राजे राज्य करीत नसत. वंश-परंपरेने आलेले सरदारच 'राणा' नावाने नेपाळ वर राज्य करीत.

सन १९५१ मध्ये या राणा लोकांच्या विरुद्ध एक जनता-आंदोलन इथे सुरू झालं. राणांच्या हातातली राज्य-कारभारची सूत्रे राजांच्या हाती आली. तरी पण लोकांनी लोकशाही करता लढा चालू ठेवला. जनता कधी निवडणुकीच्या आधारे आपला मंत्री नियुक्त करी, पण तो फार काळ टिकत नसे; कारण शेवटी राजाचा निर्णयच अंतिम असायचा!

सन १९६१ मध्ये राजा महेन्द्रने पार्टी-रहित 'राष्ट्रीय पंचायत' पद्धति अंमलात आणली. पण लोकमताला वाचा फोडायला ही पद्धत ही तितकी उपयुक्त ठरली नाही. सामान्य जनतेच्या अडचणी ती दूर करू शकली नाही. म्हणून नेपाळच्या जनतेने सार्वभौम राजा नि अनुपयुक्त 'पार्टीरहित राष्ट्रीय पंचायत' यांच्या विरुद्ध चळवळ सुरू केली. जनतेने सर्वसाधारण निवडणूक नि पार्टी-पद्धति यांची मागणी केली.

सन १९७२ मध्ये राजा महेन्द्रचे देहा-वसान झाल्यानंतर त्याचा मुलगा वीरेन्द्र राजा बनला. काळाची पावले ओळखून आपल्या अधिकार-पदावर राहून राजा वीरेन्द्रने अधिक समजूतदारपणा दाखवला आणि लोकांच्या इच्छेनुसार लोकशाही स्वीकारण्याचा निर्णय घेतला. हा निर्णय

मोठा प्रशंसनीय ठरला. यामुळे राजा वीरेन्द्र लवकरच ब्रिटनच्या राणीसारखा नामधारी शासक होणार होता, पण त्याने याची पर्वा न करता लोकांच्या आनंदात आपला आनन्द मानला.

आता नेपाळी प्रजा खुश झाली. बऱ्याच दिवसांची इच्छा आता पूर्ण झाली आहे.

नेपाळचे लोक आपल्या नवीन अधिकारांचा उपयोग करून आपल्या नेत्याची निवड आता करू शकतात नि लोकहाशीचे फायदे मिळवू शकतात. होय, त्यांचे पुढारी त्यांना कोणत्या दिशेने घेऊन जातील, यावर नेपाळी जनतेचे भविष्य अवलंबून राहील.

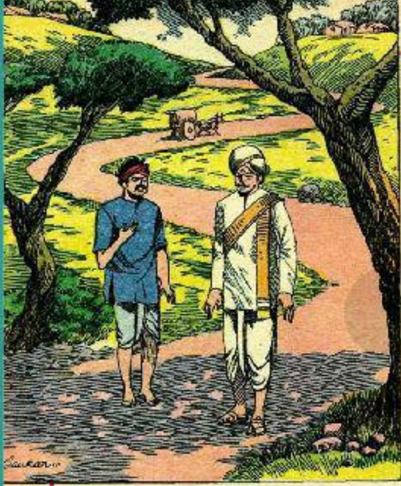

सत्कार क्लेशाचा

लखिमपुरमधे धर्मवीर नावाचा न्यायाधीश होता. तो मोठा बुद्धिमान असून न्यायशास्त्राचे त्याचे अध्ययनही गाढे होते. राज्यशासनाकडूनच त्याची न्यायाधीश म्हणून नेमणूक झालेली होती. गावातले सर्व लोक जाणून होते की गावातली भांडणे निपटणे म्हणजे धर्मवीरच्या हाताचा मळ होता! तेथील राजाच्या कानी ही वार्ता पोचली की न्यायदानाच्या बाबतीत धर्मवीर हा अजोड न्यायाधीश आहे.

राजाला वाटले की आपण धर्मवीरचा सत्कार करणे उचित होईल. नन्तर सत्कारसमारंभाची व्यवस्था होऊन तसे धर्मवीरलाही कळवले गेले. धर्मवीरला असल्या सत्काराची मुळीच आवड नव्हती. पण तो राजाचा स्वतःचा निर्णय असल्याने, न्यायाधीश-महाराज मुकाट्याने राजधानीला जायला निघाले.

वाटेत धर्मवीरची रामध्यानशी भेट झाली. रामध्यान ही लखीमपूरचाच होता आणि धर्मवीरच्या चांगला माहितीचाही होता. तसा तर तो एक सामान्य असा शेतकरी होता, अन् हरीश नावाच्या एका मोठ्या शेतकऱ्याच्या कचाट्यात सापडलेला होता. या हरीशने खोटे कागदपत्र दाखवून त्याला सांगितले होते–"हे बघ, तुझ्या बापाने माझ्या वडिलांकडून मोठी रक्कम कर्जाऊ घेतलेली होती, अन् ती परत न करताच तो मरून गेला." आणि त्या कर्जाच्या वसुलीसाठी त्याने रामध्यानची जमीन हडपली होती. रामध्यानने याबाबत धर्मवीरकडे तक्रार केली होती, आणि धर्मवीरने हरीशजवळचा दस्तावेज खोटा असल्याचा निर्वाळा देऊन रामध्यानचे शेत त्याला परत देण्याबाबत आज्ञा दिलेली होती.

धर्मवीरने रामध्यानला विचारले– "रामध्यान, आता कसं काय चाललंय तुझं?" यावर रामध्यान उत्तरला–"हंऽऽ! त्या दयाळु सत्यपालच्या कृपेने ठीकच आहे मी सध्या!"

"म्हणजे? सत्यपालने तुला काही विशेष अशी मदत केलेली दिसतेय!" असे म्हणत धर्मवीरने रामध्यानकडे प्रश्नात्मक मुद्रेने पाहिले.

"हां सरकार! आज मी अन् माझं कुटुम्ब भुकेने मेलं नाहीये ही सत्यपालचीच तर कृपा! माझं सगळं शेत जाऊन मी जेव्हा अगदीच कंगाल बनलो, तेव्हा सत्यपालाने आपल्या शेतीपैकी दोन एकराचा तुकडा मला दिला. त्या आधारानेच तर आज मी उभा आहे आणि माझं बरं चाललं आहे." रामध्यानने धर्मवीरला माहिती पुरवली.

हे ऐकून धर्मवीर चाटच पडला! त्याला समजेना की आपण न्याय दिल्यावरही रामध्यानला त्याची जमीन परत का मिळू नये? "अरे रामध्यान, मी तर तुझ्या बाजूने न्याय दिला होता ना? हरीशने तुझी जमीन परत का नाही दिली बरं तुला?"

यावर कसनुसे हसून रामध्यान म्हणाला– "सरकार आपण न्याय तर दिलात, पण उपयोग काय? त्याची अंमलबजावणी कोण करणार?" इतके बोलून तो आपल्या रस्त्याने चालू लागला.

आता धर्मवीर विचार करू लागला आणि रामध्यानच्या सत्यकथनातला तिखट-पणा लक्षात आला त्याच्या!

राजाकडून धर्मवीरचा होणारा सत्कार समारंभ पहायला लखिमपुरचे खूपसे लोक राजधानीला आले होते; त्यातच जमीनदार सत्यपालही होता आणि न्यायाधीशाने त्याला त्या सभामंडपात पाहिलेही होते. राजाने त्या भरसभेत धर्मवीरच्या सत्काराची घोषणा करून त्याला व्यासपीठावर आपल्या-जवळ बोलावले.

परंतु धर्मवीरने आपल्या जागेवरच उभे राहून राजाला सांगितले–"महाराज, मी या सत्काराला लायक असा माणूस नव्हे; म्हणून मी तो स्वीकारू इच्छित नाही. आपण आज माझा सत्कार अशा-साठी करू इच्छित आहात की, मी न्यायदान अगदी बरोबर करतो; पण याही पेक्षा अधिक मौलिक जनसेवा कोणी करत असेल तर ती व्यक्ति म्हणजे जमीन-दार सत्यपाल! ते आत्ता या सभेत हजरही आहेत. माझी इच्छा आहे की माझ्याऐवजी आत्ता त्यांचाच सत्कार केला जावा. खरोखरच ही त्यांची योग्यता आहे."

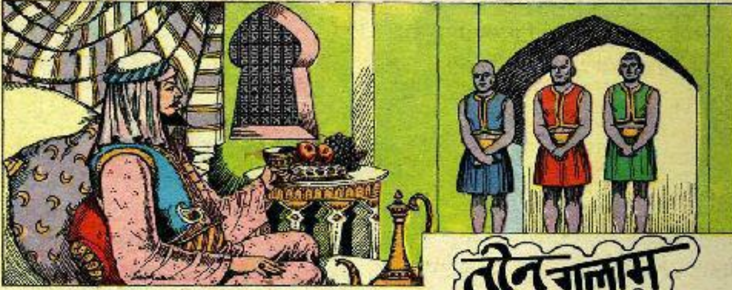
धर्मवीरचे हे अकस्मात बोलणे ऐकून सर्व जण आणि खुद्द सत्यपालही चकित झाले! राजाही आश्चर्याने धर्मवीरकडे पाहू लागला.

धर्मवीर म्हणाला–"महाराज, मी जे म्हणतो आहे ते शंभर टक्के बरोबर आहे." नंतर रामध्यान बरोबर वाटेत झालेला आपला संवाद त्याने राजाला कथन केला. आणि तो बोलू लागला–"महाराज न्याया-धीश म्हणून मी न्यायदान करतो हे खरेच; परंतु काही भ्रष्ट आणि लाचखोर राजसेवक यांच्यामुळे मी दिलेल्या निर्णयांची अंमल-बजावणी होत नाही. अशा परिस्थितीत गांजलेल्या लोकांना सत्यपाल मदतीचा हात पुढे करतात. म्हणूनच माझी अशी इच्छा आहे की माझ्याऐवजी आत्ता सत्यपाल यांचाच सत्कार केला जावा."

हे सर्व बोलणे ऐकून राजा म्हणाला– "धर्मवीर, मला ही गोष्ट मान्य आहे की सत्यपालही सत्कार करण्यास योग्य आहेत. पण त्याबरोबरच न्यायदानात प्रसिद्ध असलेले आपणही तितकेच सत्कारास योग्य आहात. तेव्हा आत्ता मी तुम्हा दोघांचाही सत्कार करू इच्छितो."

नन्तर राजाने धर्मवीर व सत्यपाल या दोघांचाही मोठ्या डामडौलाने सत्कार केला आणि यानन्तर लाचखोर व भ्रष्टा-चारी लोकांना बरोबर वेचून त्यांना चांगलीच शिक्षा दिली.

तीन गुलाम

खूप जुनी गोष्ट आहे. त्यावेळी बगदाद मधे एक खूप मोठा व्यापारी रहात असे. त्याच्याजवळ तीन गुलाम कायम रहात असत. त्यापैकी एक गुलाम रात्रभर जागून व्यापाऱ्याचे पाय दाबत बसत असे. दुसरा गुलाम वीस फूट खोलीच्या विहीरीतून पाणी काढून त्याच्या महालात ते भरून ठेवण्याचे काम करी. आणि तिसरा गुलाम व्यापाऱ्याकडे आवश्यक असणारे सर्व सामान बाजारातून खरेदी करून ते आपल्या पाठीवर वाहून आणून त्याच्या महालात पोचवत असे.

तसे हे तीन्ही गुलाम त्याचे हे काम विगार म्हणूनच करत असत. परन्तु व्यापाऱ्याने त्यांना कधीही कसली दया दाखवली नाही. ते बिचारे रात्र-दिवस व्यापाऱ्याची चाकरी करत अन् बदल्यात त्यांना फक्त दोन वेळचे जेवणच काय ते मिळे!

व्यापारी विवाहित होता, पण खूप वर्षेपर्यंत त्याला कोणी मूलबाळ झाले नाही. बऱ्याच काळाने त्याला एक मुलगा झाला. अन् बाप बनल्यामुळे व्यापारी फार आनन्दित झाला! आपल्या आयुष्यातला हा पहिला आनन्दाचा क्षण मिळाल्यामुळे त्याने आपले मित्र-मंडळ व नातेवाईक लोकांना खूप मोठी मेजवानी दिली, गरीबांना भोजन-कपडे वगैरे देऊन खूष केले; शहरातील एका चौकात एक धर्मशाळाही त्याने बांधली. अशा रीतीने हसून-खेळून काही दिवस घालवल्यावर एक दिवस त्याच्या मनात एक विचार डोकावला!

व्यापाऱ्याने आपल्याकडे काम करणाऱ्या आपल्या तीन्ही गुलामांना बोलावून घेतले आणि मोठ्या प्रेमाने तो त्यांना म्हणाला—"तुम्ही तिघं माझ्याकडे खूप दिवस काम करत आहात, माझ्या घरी मुलगा जन्मला. या आनन्दाप्रीत्यर्थ तुम्हा तिघांचंही कल्याण करावं असं माझ्या मनात आहे. आज तुम्हापैकी जो खूप काम करून मला प्रसन्न करील, त्याला मी गुलामीतून मुक्त करीन."

राजश्री पोहेकर

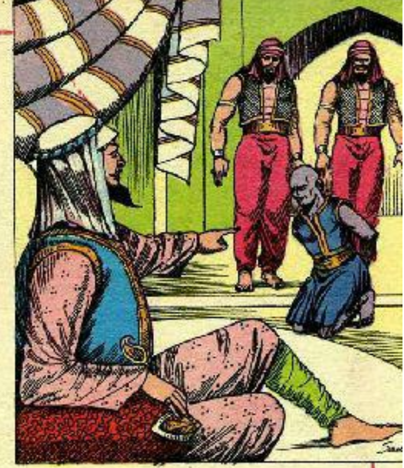
त्या दिवशी तिसऱ्या गुलामाने महाला-साठी आवश्यक अशा खूपशा जिनसा बाजारात खरेदी केल्या आणि त्या आपल्या पाठीवर लादून आणून आणून टाकत राहिला.

भिश्ती काम करणारा तो दुसरा गुलाम रात्रंदिवस पाणी आणतच राहिला. अशा तऱ्हेने जरूरीपेक्षा जास्त सामान आणून आणून त्याने त्या दिवशीं खूपच मेहनत केली. अखेर जास्त मेहनतीमुळे तो बेशुद्ध होऊन पडला!

तिसरा गुलाम मात्र दिवस भर आळसत राहिला. तो मालकाचा पाय दाबायला गेलाच नाहीं. शेवटी व्यापाऱ्याने तिघां-बाबत चौकशी केली. दोन गुलाम बेशुद्ध होऊन पडल्याचे त्याला कळलें. व्यापाऱ्याने आपल्या नोकरांकडून त्यांना आपल्या समोर आणवले.

बेशुद्ध पडलेल्या त्या दुसऱ्या आणि तिसऱ्या गुलामांना नोकरांनी व्यापाऱ्याच्या समोर आणून टाकले. व्यापारी नोकरांना म्हणाला—"यांना शुद्धीवर आणा."

नोकरांनी दोघांच्या तोंडावर पाणी मारून त्यांना शुद्धीवर आणले. ते शुद्धीवर

आलेले पाहून व्यापाऱ्याला आनन्द झाला. दिवसभर खूप मेहनत करून त्यांनी मालकांवर आपली भक्ति व श्रद्धा दाखवली होती.

त्यांना मालक म्हणाला—"तुम्ही दोघांनी माझ्या बोलण्यावर पूर्ण विश्वास ठेवला, माझ्यावरची तुमची भक्ति पाहून मी खूष झालो आहे. आत्ता, या क्षणापासून मी तुम्हाला मुक्त करत आहे. तुम्ही आता स्वतन्त्र आहात. यापुढे आपल्या इच्छेप्रमाणे आपले आयुष्य तुम्ही व्यतीत करा."

दोन्ही गुलामांनी व्यापाऱ्याचे मनापासून आभार मानले. नंतर पुन्हा एकदा पहिल्या गुलामाकडे पहात व्यापारी रागाने म्हणाला—

"अरे नालायका, मूर्खा, एक उत्तम संधी गमावलीस तू! इतका उद्धट आणि कृतघ्न कसा बनलास तू? आळशीपणा करायला आजचाच दिवस सापडला तुला? स्वतन्त्र होण्याची इच्छाच नाही का तुझी?"

मालकाचे हे ओरडणे ऐकून गुलामाचे डोळे भरून आले. दुःखी आवाजात तो म्हणाला–"मालक, मी जोवर जिवन्त असेन, तोपर्यंत आपलीच सेवा करत राहीन. आपल्याला सोडून जायचं नाही मला कुठेही! गुलामीतून मुक्त होण्याची संधी आपण दिली होती, पण आपल्याला सोडून जायची इच्छाच नाही माझी! म्हणून मुद्दामच मी आज आपली सेवा करायला आलो नाही. मी कायम आपला गुलामच बनून राहीन इथे!"

आता कुठे व्यापाऱ्याला खरी गोष्ट कळून चुकली! आणि त्याच्या मनात या गुलामाबद्दल दया आणि प्रेम उफाळून आले! त्याचा कंठ भरून आला. तो गद्गद् आवाजात म्हणाला–"अरे वेड्या, तू गुलामीतून मुक्त झालास तर त्याचा अर्थ असा नव्हे, की तू मला सोडूनच जायला हवे! काही असो, आतापर्यंत खूप प्रामाणिकपणे तू माझी सेवा केली आहेस, अन् अजूनही तुझं माझ्यावर प्रेम आहे. तेव्हा मी आज तुला मुक्त करीत आहे. आजपासून तू स्वतन्त्र आहेस. हां, पण तुला मला सोडून जायचं नाही ना? आजपासून मी माझा नोकर म्हणून तुझी नेमणूक करीत आहे. आता तरी खूष आहेस तू?"

यावर अतीव आनन्दाने तो गुलाम मालकाच्या पायांवर पडला. व्यापाऱ्याने त्याला मोठ्या प्रेमाने आपल्या मिठीत घेत म्हटले–"भविष्यात तुझे दिवस हसत-खेळत आनन्दात जातील. एखाद्या चांगल्या मुलीशी मी तुझं लग्न लावून देईन."

खरोखरच त्या गुलामाला आता चांगले दिवस आले. व्यापाऱ्याने त्याला चांगलीशी नोकरी दिली व त्याचे लग्न करून दिले. आता तो आनन्दाने आपले दिवस घालवू लागला.

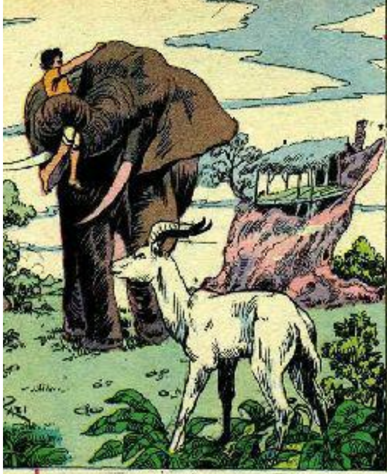

[१०]

[पूर्वकथा : वीरसिंहाचे सैन्य अमृतपुरीवर हल्ला करण्यासाठी निघाले; परन्तु सुधारा नदीला अचानक पूर येऊन त्यात ते वाहून गेले. सैन्यबळ वाढवण्यासाठी आणि शस्त्रे विकत घेण्यासाठी पुरेसा पैसा खजिन्यात नव्हता. यासाठी वीरसिंहाने प्रजेकडून विशेष कर वसूल करायचे काम कपालकंठावर सोपवले. या करामुळे जनतेत प्रतिकाराची भावना जागृत झाली.]

वसंतऋतुच्या आगमनामुळे जंगलात एक आगळेच सौंदर्य पसरले! हिरव्या-हिरव्या झाडांवर रंगी-बेरंगी फुले उमलली. कोकिळेच्या कूजनाने सारे जंगल दुमदुमले!

शान्तिपुरच्या युवराजाने जंगलात पाऊल ठेवले आणि तेव्हापासून वसन्त-शोभेत आणखीनच भर पडली. युवराज आता सहा वर्षांचा झाला होता. जयानन्द मुनींनी त्याचे 'सन्दीप' असे नामकरण केले होते. जंगलातल्या पशुपक्ष्यांना आपल्या इशाऱ्यावर चालवण्याची जी शक्ति या मुनीत होती, तिच्या सहाय्याने तो आपली सारी कामे करून घेई. परन्तु बऱ्याच जणांना ही गोष्ट माहीतच नव्हती. हळूहळू आपली ही शक्ति संदीपमधेही संक्रमित करायला सुरुवात केली मुनीने. त्याच शक्तीच्या साह्याने तो त्या वन्य पशुपक्ष्यांशी खेळू लागला–जसा काही मानव शिशूंशीच तो

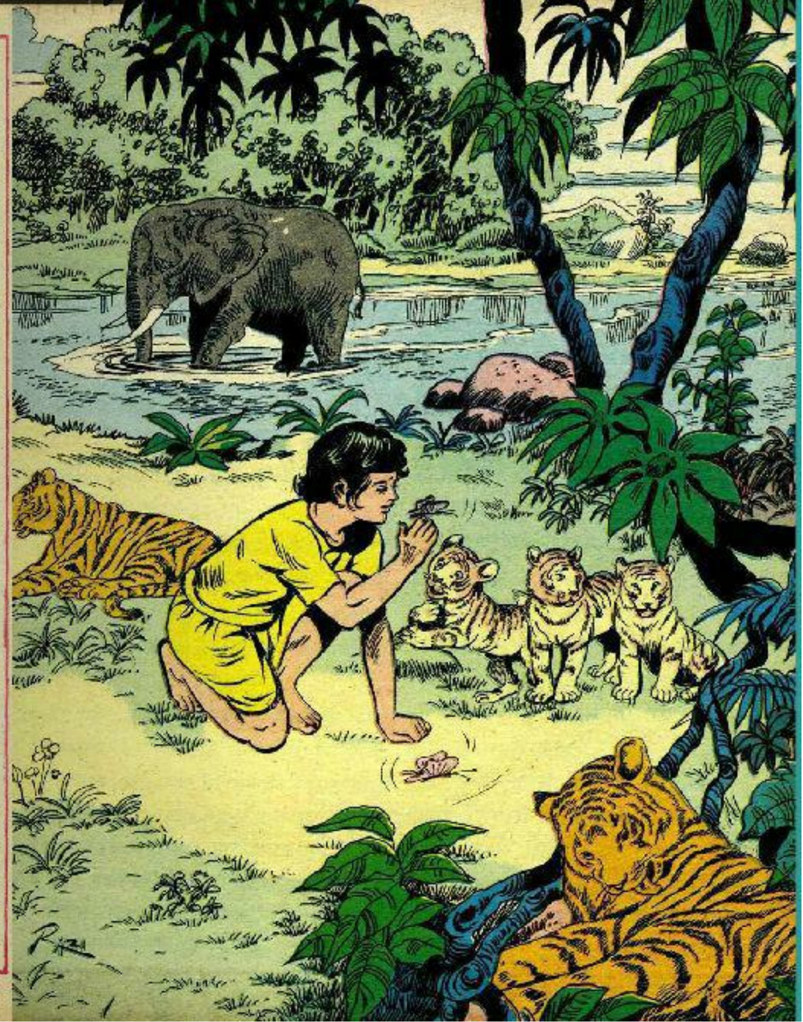

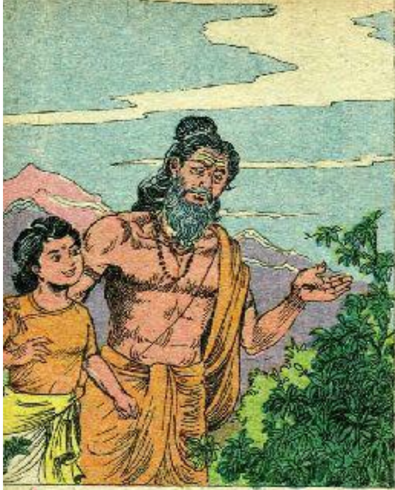
खेळत आहे. त्याच्या मित्रांमधे मोठ्या मोठ्या सुळ्यांचा एक हत्ती होता. त्याचे नाव करीन्द्र! जंगलातल्या सर्व हत्तींचा तो प्रमुख होता. हा करीन्द्र रोज युवराजाजवळ येई. त्याच्या पाठीवर स्वार व्हायचे मनात आले की आपले हात वर उचलून संदीप त्याला खूण करी. मग करीन्द्र त्याला आपल्या सोंडेने अलगद उचलून आपल्या पाठीवर बसवी. तो घसरू नये म्हणून सावधगिरी बाळगत एक वानर त्याच्या मागे त्याला धरून बसे. मल्ली नावाचा एक पोपट रस्ता निर्धोक असल्याची सूचना देत या झाडावरून त्या झाडावर असा पुढे पुढे जात राही.

युवराज जंगलात आल्यापासून मुनीच्या आज्ञेने भल्लूक नावाचे एक अस्वल त्याचे रक्षण करायची जबाबदारी निभावत होते. ते जंगलातले गोड-गोड कंद उकरून आणून संदीपला खायला देई. कधी कधी जंगलाच्या सीमेवरून गोड ऊसही ते उपटून आणी. दोन वानरे एकमेकांशी चुरस करीत युवराजासाठी कोठून कोठून शोधून आंबे, पेरू व केळी यांसारखी फळेही घेऊन येत.

खूपदा संदीप वाघाच्या पिल्लांशी लपंडाव खेळे आणि हिरवळीवरून आनन्दाने आरडत ओरडत धावत त्यांच्याशी कुस्तीही करी.

युवराज पाच-सहा वर्षांचा होता होता रोज सकाळी उठल्या उठल्या स्वतःच झऱ्यावर जाऊन स्नानही करू लागला. यानंतर तो मोठ्या भक्ति-भावाने गुरूच्या समोर जाऊन बसे. गुरु त्याला प्रार्थना, श्लोक आणि ध्यानाच्या निरनिराळ्या पद्धति शिकवत. त्यांच्याजवळ नंतर थोडा वेळ तो लिहिणेवाचणेही शिके. यानंतर गुरूंबरोबर तो जंगलात फिरायला जाई. अशा वेळी मुनी जयानन्द त्याला तेथील झाडेझुडपे दाखवून त्यांची नावे, लक्षणे व विशेष गुण समजावून सांगत. ते म्हणत– "बाळा! या सुन्दर निसर्गाचे उपकार स्मरणं हे आपलं कर्तव्य आहे. मानव

जन्माच्या पूर्वीपासूनच हा निसर्ग इथे आहे. देवाचे अद्भुत चमत्कार पहाण्यासाठी आणखी कुठे जायची जरूरच नाही. निसर्गाकडे नीट एकदा निरखून पाहिले की पुरे! पहाण्याची शक्ति असलेल्या प्रत्येकाला पावलोपावली अद्भुतता पहायला मिळते, अनुभवता येते. प्रत्येक झुडूप, प्रत्येक क्षणी काही न काही चमत्कार आपल्याला दाखवत असते. हे पहा, हे चाफ्याचं झाड आहे आणि ही आहे चमेलीची वेल. दोन्ही एकाच जमिनीवर उगवली आहेत नं? अन् निसर्गाकडून मिळणारे पाणी, वायु आणि सूर्यप्रकाश यांचाच दोन्हीही उपयोग करतात, बरोबर ना? पण तरीही चाफ्याच्या फुलांच्या रंग, रूप, सुवास हे सर्व चमेलीच्या फुलांच्या रंग, रूप आणि गन्धापेक्षा वेगळंच आहे की नाही? नीट लक्ष दिलंस तर यात छपलेलं रहस्य तुला उलगडेल! याच जमिनीवर उगवलेलं एक झाड आंब्याची फळं देतं, तर दुसरं एकादं झाड फणस देतं! यापेक्षा चमत्कार तो आणखी कसला असणार रे!"

गुरूंचे असले बोलणे सन्दीप लक्षपूर्वक ऐकत राही आणि निसर्गाच्या सान्निध्यात अपूर्व असा आनन्द त्याला मिळे.

"बाळा सन्दीप, तू आणखी एक गोष्ट ओळखलीस? हे वृक्ष आपल्याला फळे देतात ना? त्याच्या बदल्यात ते आपल्याकडून कसलीही अपेक्षा नाही करत! तू झाडाचे आंबे, पेरू तोडलेस तर ती झाडं तुझ्याकडून काही मागतात का? काही मिळेल अशी अपेक्षा तरी करतात ती? नाही नं? दुसऱ्यांना देत राहण्यात, त्यांना खुष ठेवण्यातच त्यांना आनन्द वाटतो. अशा प्रकारे हे वृक्ष जसा आनन्द मिळवतात तसाच आनन्द मिळवण्याचा मानवांनीही प्रयत्न केला पहिजे. निसर्गात लपलेला हा महान् आणि अपूर्व असा गुण आपण मानवांनीही त्याच्यापासून शिकायला हवा, आत्मसात करायला हवा!" अशाच तऱ्हेने बोलून गुरुजी युवराज संदीपला निसर्गावर प्रेम करायचा आणि त्याच्यातले महान् गुण शिकायचा उपदेश करीत.

संध्याकाळच्या वेळी मुनि संदीपला बरोबर घेऊन डोंगरावर जात. आकाशात चमकणाऱ्या ताऱ्यांचा ते त्याला परिचय करून देत. त्या ताऱ्यांबरोबर जडलेल्या पुराण-कथाही ते त्याला सांगत.

अशा तऱ्हेने राजधानी पासून दूर निसर्गसान्निध्यात आणि प्रशान्त अशा वातावरणात मुनि जयानन्दच्या देखरेखीत युवराज संदीप दिसामासांनी वाढत होता.

गुरूंनी सांगितलेल्या गोष्टीतले' राम, कृष्ण, ध्रुव अन् नचिकेता—या सर्वांना त्यांचे त्यांचे आईवडील होते. पण मग आपल्यालाच कोणी आई-बाप का नाहीत— असा प्रश्न एकदा संदीपच्या बालमनात उभा राहिला अन् पटकन त्याने मुनींना विचारले—"माझे आईबाप कोण आहेत गुरुदेव? कुठे आहेत ते?"

"बाळा, तुला माहीत आहे? एका मुलाला आई-बापांची कशासाठी जरूरी असते? भगवान आपलं प्रेम या आई-बापांच्या द्वारे मुलांना देत असतो, यासाठीच त्यांची आवश्यकता असते. पण तू तर इतर सर्व-सामान्य मुलांसारखा नाहीच आहेस, तू कोणीतरी महान् असा विशेष मुलगा आहेस, म्हणून कुठल्या माध्यमा-

शिवाय, म्हणजे आई-बापांशिवायच देवाचं प्रेम तुला सरळ त्याच्याकडूनच मिळतं." प्रेमाने संदीपचे मस्तक कुरवाळत मुनि म्हणाले.

यावर डोके हलवून हसत संदीप म्हणाला— "नाही गुरुदेव, मलाही देवाचं प्रेम एका माध्यमातूनच मिळतं—तुमच्या माध्यमातून! तुम्हीच माझे आईबाप आहात गुरुदेव!"

मुनि त्याला जवळ घेत गहिवरत म्हणाले—"तू तर मोठाच विवेकसंपन्न आहेस बघ! आपल्या भोवतालच्या प्रत्येक वस्तूत तुला भगवन्ताचेच दर्शन घडो-असा माझा तुला आशिर्वाद आहे."

* * *

इकडे वीरसिंह आपल्या सिंहासनावर बसलेला होता. त्याच्या गुप्त हेरांनी आणलेली बातमी ऐकून तो भयंकर संतापलेला होता. चिडून तो ओरडू लागला–"कपालकण्ठ, काय चाललं आहे हे सर्व? आज पुन्हा वाईट बातमी! आज आमच्याच सेवकांकडून धान्याची पोती लुटली गेली! त्यांना लुटणारे हे दुष्ट आहेत तरी कोण? त्यांच्यात एवढी ताकद आणि हिम्मत आली कोठून?"

यावर काय उत्तर द्यावे हे कपालकंठला सुचेना. मौन स्वीकारून त्याने मान खाली घातली.

"या लुटारूंना काहीही करून पकडलंच पाहिजे. त्या सर्व कारस्थानी लोकांना मुळापासून उपटून काढलं पाहिजे. त्यांना जे कोणी मदत करत असतील त्यांनाही कठोरात कठोर शिक्षा व्हायला हवी." दात-ओठ खात वीरसिंह म्हणाला.

इतक्यात अचानक कुठूनसा एक बाण महालाच्या खिडकीवाटे आत आला आणि भिंतीवर आदळून खणकन् खाली जमिनीवर पडला! त्याच्या टोकावर एक कापडाचा तुकडा बांधलेला होता!

दचकून वीरसिंह एकदम सिंहासन सोडून उभा राहिला. त्याबरोबर सर्व दरबारीही आपली आसने सोडून उभे राहिले.

बाण उचलण्यासाठी कपालकंठने आपले पाऊल उचलताच वीरसिंह गरजला– "अरे मूर्खा! तिथेच उभा रहा!"

ते किंचाळणे ऐकून कपालकंठ तिथल्या तिथेच खिळून उभा राहिला. वीरसिंह इतका का चिडला आहे, हेच त्याला उमगेना!

"लवकर नीघ, तो बाण कोणी सोडला याचा ताबडतोब पत्ता लाव. आपल्या कोणी शिपायाने त्याला पकडले असेल तर ठीकच; नसेल तर त्याचा पाठलाग करून पकडून आणा त्याला! जा, जा; लवकर नीघ!" वीरसिंहने त्याला आज्ञा केली.

कपालकंठ वेगाने महालाबाहेर निघाला. त्याच्या मागे आणखी काही अधिकारीही निघून गेले. "हं, आता पाहू या त्या बाणाने काय निरोप आणला आहे. आणा बरं उचलून तो!" वीरसिंह म्हणाला.

वीरसिंहाच्या मुख्य अंगरक्षक जाऊन बाण उचलून घेऊन आला. बाणाला बांधलेला कपडा सोडून त्यातून एक ताडपत्र काढून त्याने वीरसिंहच्या हाती दिले. तो वाचू लागला–"आम्ही तुझ्या लोकांना लुटत नाही आहोत. खरं म्हणजे तुम्ही लोक आपल्याच भोळ्या-भाबड्या, निष्पाप शेतकऱ्यांना लुटत आहात. याला म्हणतात चोराच्या उलटचो.....! आपलं रक्त ओतून शेतकऱ्यांनी जे धान्य निर्माण केलं, ते तुम्ही लुटत आहात. तुम्ही मूर्ख माणसं त्या पैशांनी हत्यारं खरेदायच्या विचारात आहात. जनतेला भाकरी आणि कपडा हवा; हत्यारांची काही गरज नाही त्यांना! त्यामुळे तुम्ही जे धान्य लुटत आहात ते परत मिळवण्याच्या प्रयत्न आम जनता करत आहे!"

चिट्ठी वाचून क्रोधाने वीरसिंहाचे डोळे निखाऱ्यासारखे लाल झाले! थोडा वेळ 'सुई पडली तरी आवाज ऐकू येईल' अशी शान्तता पसरली तेथे!

बाण सोडणाराला त्याचे हातपाय बांधून कपालकंठ ताबडतोब घेऊन येईल अशा अपेक्षेने वीरसिंह महालाच्या द्वाराकडे नज़र लावून बसला. पण काही उपयोग झाला नाही. अधीरपणे वीरसिंह वेड्यासारखा येरझारा घालत म्हणाला–"आत्ताच तर

मी म्हणत होतो ना, की आपल्या लोकांना कोणी लुटत आहे! त्यानंतरच ही चिट्ठी आत आली ना? म्हणजे याचाच अर्थ असा, की आपल्यातच कोणीतरी शत्रूचा गुप्त हेर असला पाहिजे. त्यानेच शत्रुला ही खबर दिली; किंवा त्याने स्वत:च ही चिट्ठी लिहिली. इतकं सारं घडल्यावर आता गप्प रहाणं आपल्याला अशक्य आहे! कारण ही गोष्ट अत्यंत धोकादायक आहे! आत्ता, या क्षणी त्या दुष्टाला मारून टाका! नाही, नाही....थांबा....मारू नका त्याला! त्या दुष्टाकडून शत्रुचे गुप्त बेत माहीत करून घ्यायला हवेत; म्हणजेच सगळ्या बंडखोरांना दडपता येईल आपल्याला! मारून टाकू नका त्याला!...." वेड्यासारखा तो थयथयाट करतच राहिला.

इतक्यात कपालकंठ व त्याचे साथीदार दरबारात परत आले. वीरसिंहाने उत्साहाने विचारले–"कुठे आहे तो दुष्ट? तुम्ही लोकांनी मारून तर नाही ना टाकलं त्याला?"

"नाही महाराज, तो दुष्ट निसटला आपल्या तावडीतून! त्याने बाण सोडला तेव्हा आपल्या एका शिपायाने पाहिलं होतं आणि त्याला पकडायचा प्रयत्नही केला त्याने, पण तेवढ्यात तो घोड्यावर बसून पळून गेला." कपालकंठ म्हणाला.

"घोड्यावरून पळाला? मग आपले घोडे काय मेले होते सगळे? पाठलाग नाही केला त्याचा?" चिडून वीरसिंहने विचारले.

"तो शिपाई अश्वशाळेतून बाहेर पडण्यापूर्वीच शत्रु पळून गेला होता महाराज?" कपालकंठने माहिती दिली.

"त्या नालायक शिपायाला फाशी द्या ताबडतोब! थांबा, थांबा! त्या घोड्यालाही मारून टाका त्याच्याबरोबरच!" वीरसिंह वेड्यासारखा ओरडत म्हणाला.

वीरसिंहाचा तो अवतार पाहून दरबारी दचकलेच. एकमेकांच्या तोंडाकडे नुसतेच पहात राहिले ते. (क्रमश:)

राजाची परीक्षा

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा त्या झाडापाशी गेला, झाडावर लोंबणारे प्रेत खाली उतरवून आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाकडे निघाला. तेव्हा त्या प्रेतातला वेताळ राजाला म्हणाला–"अरे राजा, मध्यरात्रीच्या वेळी, या ओसाड अन् भयानक स्मशानात तू जे कष्ट करत आहेस, ते पाहून मला मोठं आश्चर्य वाटतंय. असं वाटतं की तू कुठल्या तरी विशेष अशा कामगिरीत यश मिळवण्यासाठीच हे सर्व सहन करीत आहेस. वडीलधारी माणसं म्हणत असतात की राजे-लोक फार चंचल स्वभावाचे असतात. मीही या गोष्टीशी सहमत आहे. त्यामुळे तू जे करत आहेस, त्यात सफल झाल्यावर तुला आनन्द वाटेल, यावर माझा मुळीसुद्धा विश्वास नाही. उदाहरण म्हणून मी तुला राजा चन्द्र-

वेताळाच्या गोष्टी

देवची गोष्ट सांगतो. ऐकताना करमणूकही होईल तुझी. ऐक हं–

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

दक्षिणापुरी राज्याची धुरा राजा चन्द्रदेव संभाळत होता. त्याला मुलगा नव्हता. लक्ष्मीप्रिया नावाची एक मुलगीच काय ती होती त्याला. सुभाष आणि वीरबाहु नावाचे राजाचे दोन तरूण नातेवाईक ही राजवाड्यातच रहात असत. दोघेही मोठे सुन्दर आणि बुद्धिमान होते. राजाशी ते फार अदबीने वागत.

एक दिवस राणी राजाला म्हणाली– "सुभाष आणि वीरबाहु यांच्यातील एकाची निवड करून आपण लक्ष्मीप्रियाचा त्याच्याशी विवाह करून देऊ. आता उशीर करणं ठीक नव्हे."

"दोघांपैकी तुला कोण अधिक पसन्त आहे?" राजाने विचारले.

"तसे तर दोघेही चांगले आणि योग्य आहेत. पण माझ्या मनात वीरबाहूच जास्त भरला आहे, कारण तो सुभाषहूनही अधिक सुन्दर दिसतो न!" राणीने आपला अभिप्राय व्यक्त केला.

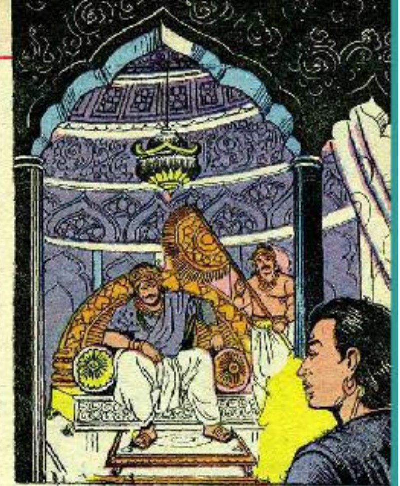
यावर हसून राजा म्हणाला–"पहा बुवा! मला तर सुभाषच जास्त बरा वाटतो. पण तरीही केवळ बाहेरच्या रंगरूपावर आकर्षित होऊन आपला जावई ठरवणं उचित होणार नाही. एकाद्याच्या स्वभावातच काही खोट असेल, तर बाहेरून तो किती सुन्दर दिसत असला तरी काय फायदा? उलट ज्याची चालचलणूक चांगली असेल तो कुरूप असला तरी, लोक त्याला चांगला मान देतात."

"तरीही मला आपला वीरबाहुच पसन्त आहे. तो सुन्दर, अन् शिवाय गुणीही आहे. मला विचाराल तर तोच आपल्या मुलीसाठी जास्त योग्य आहे." राणी निश्चयाने म्हणाली.

"ठीक आहे. आपण एकादी परीक्षा ठेवून पारख करू या. मला आपलं अजूनही वाटतंय् की सुभाषच अधिक बुद्धिमान आणि योग्य आहे." राजा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सुभाष अन् वीरबाहु या दोघांनाही बोलावून घेऊन राजा म्हणाला– "आपल्या देशाच्या सीमेवरील धान्यकूट प्रान्ताबद्दल तुम्हाला माहिती असेलच. त्या प्रान्ताच्या गावांकडून आपली करवसुली अजून मिळालेली नाही. मला संशय आहे की तिथले आपले अधिकारी गाफिल आणि बेजबाबदार आहेत." नंतर तो वीरबाहुला उद्देशून म्हणाला–"हे बघ वीरबाहु! धान्यकूटच्या उत्तर भागातल्या गावांची कर-वसुली मी तुझ्यावर सोपवत आहे. सुभाषने दक्षिण भागातल्या गावातली कर-वसुली करावी."

सुभाष अन् वीरबाहु तेथून जायला निघाले, तेव्हा त्यांना थांबवून राजा म्हणाला – "पहा मुलांनो, धान्यकूटमधे आपला जो महाल आहे, तेथेच तुम्ही दोघांनी रहायचे. येताना दोघं निरनिराळे येऊ नका; बरोबरच या. हां! पण मी तुमच्याबरोबर कोणी अंगरक्षक किंवा शिपाई वगैरे देणार नाही. का, ते माहीत आहे? मला हे पडताळून पाहायचंय की की तुम्ही आत्मरक्षण अन् त्याबरोबरच राजखजिन्याचं रक्षणही करायला योग्य आहात किंवा नाही. कोणाची मदत वगैरे

न घेता, तुम्हाला स्वत:लाच हे काम पार पाडायचंय. दोघांपैकी एकाला सेनाध्यक्ष म्हणून नेमायची इच्छा आहे माझी."

धान्यकूटमधले राजकर्मचारी कर वसूल करतच होते, नेमके त्याच वेळी वीरबाहु आणि सुभाष तेथे जाऊन पोचले. शेतकरी आणि व्यापाऱ्यांकडून अधिकाऱ्यांनी जी रक्कम वसूल केली होती, ती सगळी त्यांनी या दोघांच्या हाती सुपूर्त केली. अशा रीतीने कर-वसुलीची सर्व रक्कम फारच सुलभतेने त्यांच्या हाती आली. केवळ दोन आठवड्यातच दोघांचे काम पूर्ण झाले.

आता दोघांनीही दुसऱ्याच दिवशी राजधानीला परत निघायचे ठरवले. परन्तु त्याच

रात्री वीरबाहुच्या खोलीचा दरवाजा कोणी-तरी खटखटावला. नंतर एक बुरखाधारी आत शिरला अन् सुरीचा धाक दाखवून कर्ज-वसुलीच्या रकमेची थैली त्याने हस्तगत केली; खोलीच्या बाहेर येऊन त्याने बाहेरून कडी घातली आणि तेथून आपली वाट धरली.

खोलीच्या आतून वीरबाहुच्या आरडया-ओरडयाचा आवाज ऐकून महालाच्या पहारेकऱ्यांनी येऊन दरवाजा उघडला. सुभाषही तेथे येऊन पोचला. वीरबाहु जेव्हा थोडया वेळाने पूर्ण शुद्धीत आला, तेव्हा त्याने झाल्या घटनेची सर्व वार्ता सांगितली.

ते ऐकून पहारेकरी दचकलेच! ते म्हणाले–"अशा तऱ्हेने इथे चोरी घडल्याचा हा पहिलाच प्रसंग आहे. राजकर्मचाऱ्या-लाही लुटणारा जो कोणी असेल तो मोठाच हुशार असला पाहिजे. आम्ही तर नेहमी-प्रमाणेच अगदी जागरूकपणे पहारा देत होतो."

सुभाष आणि वीरबाहु दुसऱ्याच दिवशी राजधानीकडे परत निघाले. तेथे पोचताच सुभाषने आपल्या भागाच्या कर वसुलीची रक्कम राजाला नेऊन दिली. पण बिचारा वीरबाहु मात्र भरल्या डोळयांनी राजापुढे मुकाट उभा होता!

राजाने त्याला सान्त्वना देत म्हटले–"उगाच काळजी नको करूस वीरबाहु! तुझ्या जागी मी असतो तरी असंच केलं असतं! चोर राजमहालातही घुसतील अशी कोणाला कल्पना येणार?"

सुभाष मात्र खूष होता, कारण त्याने आपले काम सफलतापूर्वक केलेले होते! राजाही आपल्यावर खूष होईल याची खात्री होती त्याला!

त्याच दिवशी थोडया वेळाने कृपाल राजाकडे आला आणि पैशांची थैली राजापुढे ठेवत तो म्हणाला–"महाराज, हे वीरबाहूच्या हातून हरवलेलं धन!"

राजाने आश्चर्याने विचारले–"हा काय प्रकार आहे कृपाल? तू वीरबाहुला का लुटलंस?"

"ते काम माझं नाही महाराज! आपण काही तशी आज्ञा नव्हती दिली मला! पण अंधारातून चोर जेव्हा पळू लागला, तेव्हां त्याच्या हातून थैली मात्र हिसकली मी!" कृपाल म्हणाला.

"असं होतं, तर चोराला का नाही पकडलंस तू?" राजाने विचारले.

"मुद्दामच मी तसं केलं नाही महाराज! मनात आणलं असतं तर नक्कीच पकडू शकलो असतो मी त्याला! इतकंच काय, पण मी त्याला मारूनही टाकू शकलो असतो. पण मी त्या बुरखाधारी व्यक्तीला ओळखलं होतं, म्हणून मी केवळ थैली तेवढीच काढून घेतली. नन्तर तो अतिथि-शाळेकडे पळाला होता." कृपालने माहिती दिली.

"काय म्हणालास? राजमहालातल्या अतिथिशाळेतच होता तो चोर?" राजाने दचकून विचारले.

"होय महाराज, त्याची खोली वीर-बाहुच्या खोलीशेजारीच होती." कृपाल म्हणाला.

क्षणभर गप्प राहून राजा पुन्हा म्हणाला–"तू त्या चोराला पकडलं असतंस ना कृपाल, तर छान असतं बघ! त्याने जो गुन्हा केला आहे, तो काही मामुली नव्हे."

"आणखी एक गोष्ट आहे महाराज, तो इथे नक्कीच येईल. आपल्याला वाटलं तर आपणच त्याला कैद कराल असा विचार केला मी! मी तर वेष बदललेला होता, त्या-मुळे त्याने मला ओळखलेलं नाही. तो मला चोरच समजला असणार." कृपाल म्हणाला.

त्या रात्री राजा राणीला म्हणाला–"या राज्याचा वारस कोण होणार याचा निर्णय करून टाकला मी. आता तुझीही संमति मिळाली तर काम पुरं झालंच असं समजायला हवं."

"या परीक्षेत वीरबाहु हारलेला आहे तेव्हा सुभाषचीच जावई म्हणून निवड झालेली असणार; होय ना?" राणीने विचारले.

"एकदम चूक! मी तर कृपालची निवड केली आहे. तो आपली जबाबधारी फारच चांगली ओळखतो, आणि चांगला बुद्धिमान सुद्धा आहे तो! कोणतं काम त्याच्यावर सोपवलं तर तो ते समर्थपणे पुरं करू शकतो. आवश्यक तिथेच तो तोंड उघडतो, एक शब्दही वायफळ बोलत नाही तो! त्याच्यात लोभ नावालाही नाही, अन् तो अत्यन्त प्रमाणिक आहे. इतका गुणसंपन्न असा एकही तरूण मी पाहिला नाही आज-पर्यंत!" राजा म्हणाला.

ते ऐकून राणी जरा वेळ गप्प राहिली. नंतर हसत हसत ती म्हणाली–"असं काही होईलंस मनातही आलं नाही हं माझ्या! तुमच्या निर्णयाशी पूर्णतः सहमत आहे मी! मला वाटतं की लक्ष्मीप्रियालाही आवडतो तो!"

नंतर लक्ष्मीप्रिया आणि कृपाल यांचा विवाह धूमधडाक्याने अन् थाटामाटात पार पडला.

इतकी गोष्ट सांगून झाल्यावर वेताळ राजा विक्रमादित्यला म्हणाला–"राजा, कृपालने जे काम केलं, ते कोणी सामान्य राजकर्मचारीही असता करू शकला की! मग त्याच्यातच एवढं काय विशेष होतं की राजाने त्याला आपला जावई म्हणून निवडलं? हां, इतकं खरं, की तो आपली जबाबदारी ओळखणारा आणि धैर्यवान् युवक आहे. पण तो प्रामाणिक आहे, लोभी नाही–असं आपण कसं म्हणू शकतो एकदम? कृपालच्या बाबतीतली राजाची वागणूक, त्याची चंचलताच प्रदर्शित करते की नाही? या शिवाय दुसरं काही कारण सुचतं तुला? माझ्या प्रश्नांची उत्तरं माहीत असूनही तू न दिलीस, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

विक्रमादित्य ताबडतोब उत्तरला–"सुभाषने वीरबाहुकडून पैशांची थैली अशा करता पळवली की–आपणच त्याच्याहून अधिक योग्य आहोत असं त्याला राजा-समोर सिद्ध करायचं होतं. वीरबाहु असमर्थ आहे असं वाटलं असतं राजाला! त्यामुळे दोघेही सारखेच नालायक आहेत हेच सिद्ध झालं. कृपालने सर्वच घटना आपल्या डोळ्यांनी पाहिलेल्या आहेत. एका सामान्य चोरापासूनही आपला बचाव न करू शकण्याइतका वीरबाहु असमर्थ आहे. पण सुभाष तर चोरी करण्यासारखा गुन्हा करण्याइतका चरित्रहीन आणि धोकेबाज निघाला! उलट कृपाल हा धैर्यवान् आणि साहसी आहे. आपली जबाबदारी त्याने उत्तम रीतीने पार पाडली. सुभाषच्या चोरीबद्दल धान्यकूटमधे कोणाजवळही काहीही बोलला नाही. त्याने ही गोष्ट बाहेर फोडली असती तर राजपरिवारातला एक नातेवाईक चोर आहे अशी बदनामी झाली असती बाहेर! त्यामुळे ते रहस्य कृपालने केवळ राजासमोरच प्रकट केलं! त्याने असा विचार केला की सुभाषला काही शिक्षा मिळायचीच असेल तर ती खुद्द राजाकडून मिळणेच योग्य! हा राज-परिवाराचा मामला असल्याने आपण त्यात जितका अत्यन्त आवश्यक, तितकाच भाग घेणे उचित होईल! याचाच अर्थ असा की कोणीही आपले नियम, अधिकार व सीमा यांच्या बाहेर पाऊल टाकू नये; याचे उल्लंघन केल्यास त्याचे परिणामही भोगावे लागतात. कृपालने सुभाषकडून जेव्हा थैली हिसकली तेव्हा त्याने वेषांतर केलेले होते. त्याला कोणी ओळखूही शकत नव्हते. मनात असतं तर ती सारी रक्कम तो स्वतःच हडप करू शकला असता. पण तसं न करून त्याने आपला प्रामाणिक-पणाच सिद्ध केला. या सर्व कारणांमुळे राजा कृपालवर खूष झाला. यात राजा चंचल असल्याचा प्रश्नच कुठे येतो? त्याला चंचल म्हणणे चूकच नव्हे का?"

इतके बोलून गप्प होताच विक्रमादित्याचा मौनभंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या झाडाच्या फान्दीला लटकू लागला. (कल्पित)

[आधार–श्री मनोज दास यांची रचना]

आत्मज्ञान

एक शेतकरी आपल्या शेताची राखण करीत होता. तेथूनच एक संन्यासी चालला होता. थोडा वेळ विश्रांति घेण्याच्या विचाराने दोघे ही एका झाडाखाली बसले.

संन्याशाने शेतकऱ्याला विचारले–"हे तुझंच शेत आहे न? पीक-पाणी कसं काय? यंदा पण वेळेवर पाऊस होणार का?"

नमस्कार करून शेतकरी संन्याशाला म्हणाला–"स्वामीजी, पीक कसं काय हे ते हाती आल्याशिवाय कसं सांगू? पाऊस वेळेवर येणार की नाही हे आताच कसं सांगता येईल बरे? बरं, पण आपण कुठं चालला आहात हे तर सांगाल?"

शेजारच्या डोंगराकडे बोट दाखवीत संन्यासी म्हणाला–"तिथं एक महान् सिद्ध पुरुष आहे. मी उपदेश घेण्यासाठी त्यांच्याकडे चाललो आहे." जरा उदासपणे संन्याशाने आणखी सांगितलं–"या पूर्वी ही मी तीन गुरूंची सेवा केली, पण मला कोणी आत्मज्ञान दिलं नाही. आता पहायचंय, या वेळी काय होतंय ते!"

यावर शेतकरी हंसून म्हणाला–"चाळीस वर्षं पीक नि पन्नास वर्षं पाऊस तर मी स्वतः पहात आलो आहे. तरी पण उद्या काय होईल हे जाणण्यासाठी या सर्व अनुभवाचा काडीचा उपयोग नाही. आणि आपण तर दुसऱ्यांच्या अनुभवावरून आत्मज्ञान मिळविण्याच्या प्रयत्नात आहात! कुणास ठाऊक आपली ही इच्छा पूर्ण होईल की नाही?"

शेतकऱ्याच्या या बोलण्यामुळे संन्याशाला ज्ञानोदय झाला. आत्मज्ञान प्राप्त करण्यासाठीं स्वतःच प्रयत्न केला पाहिजे, हे जाणून संन्यासी आल्या वाटेने परत फिरला.

चांदोबा पुरवणी–२०

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

भारताचा पहिला स्वातंत्र्य-संग्राम! सैनिकांच्या बंडाचे ते दिवस होते! एका छोटचा राज्याचा राजा फिरंग्यां विरुद्ध बंड करणाऱ्या शिपायांचा नेता बनला. एका बाजूला तो शत्रूशी लढत होता, तर दुसरीकडे ईस्ट इंडिया कंपनीच्या सैन्याने त्याच्या राज्याला वेढा दिलेला होता. बातमी लागताच तो आपल्या राज्याकडे जाण्याची तयारी करू लागला. पण त्याला रस्ता न देता इंग्रज सेना त्याच्याशी निकराने लढू लागली. तरी पण शत्रूच्या सैन्याशी धाडसाने लढत तो पुढे निघाला. इंग्रजांच्या बंदुकीच्या गोळ्या त्याच्या उजव्या हातात घुसल्या. प्राण वाचवायचा असेल तर उजवा हात कापून टाकला पाहिजे अशी त्याची अवस्था झाली.

शल्य-चिकित्सेसाठी वैद्यांना बोलविण्याची ही वेळ नव्हती. म्हणून गंगा नदीच्या किनाऱ्यावर उभे राहून, आपल्या डाव्या हाताने उजवा हात कापून टाकून तो म्हणाला–"गंगा माते, ही माझी भेट स्वीकार कर!"

हा धाडसी वीर एकादा तरूण असता, तर कदाचित् जिवंत ही राहू शकला असता! पण त्या वेळी या महाप्रतापी वीराचं वय होतं ७५ वर्षं! या घटनेच्या दुसऱ्याच दिवशी या लढवय्याचा देहान्त झाला. हा वीर कोण?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. बहाई धर्म हा काय आहे?

२. आपल्या देशात बहाई मंदिर कोठे आहे?

३. 'उडणाऱ्या तबकड्या' सर्वप्रथम कोणी पाहिल्या?

४. त्या त्याने केव्हां पाहिल्या?

५. त्यांना 'उडणाऱ्या तबकड्या' असं का म्हणतात?

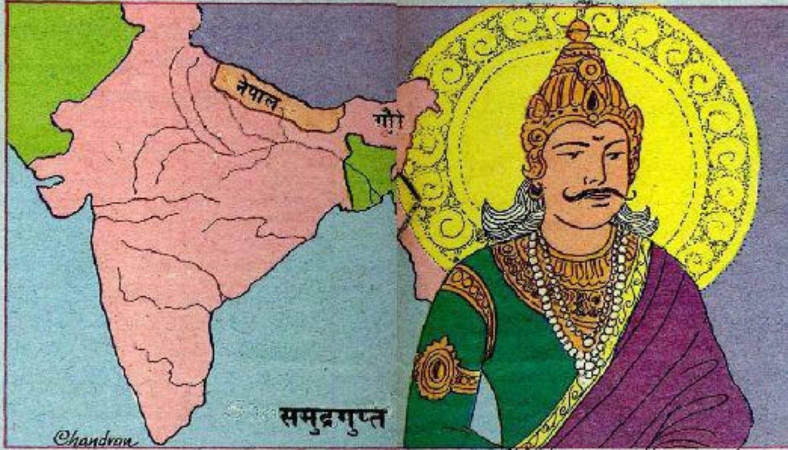
[पान ३६ पहा]

कामरूप राज्य

आपल्या पुराणात ज्यांचा उल्लेख येतो अशा राज्यात कामरूप राज्य प्रसिद्ध आहे. त्याची राजधानी होती प्रागज्योतिषपुर. या राज्याचं नाव 'कामरूप' का पडलं? या भूमी वर जो जी इच्छा करील ती पूर्ण होते. म्हणून या राज्याला कामरूप हे नाव मिळालं असे काही विद्वान म्हणतात. दुसऱ्या काही विद्वानांनी या नावाशी एक पुराण-कथा जोडली आहे. ती अशी– श्रीशंकराच्या क्रोधाग्नीत काम (मदन) जळून भस्म झाला. यावर त्याची पत्नी रति हिने कठोर तपश्चर्या करून शंकराला प्रसन्न केलं आणि मन्मथाला पुन्हा जिवंत केलं. कामदेवाने इथे आपलं रूप पुन्हा धारण केलं, म्हणून या भूमीचं नाव 'कामरूप' पडलं.

प्रागज्योतिषपुर या नावाचा अर्थ आहे पूर्व दिशेकडील ज्योती सारखे नगर!

आजचं असाम राज्यच कोणे एके काळचं पुराण-प्रसिद्ध कामरूप राज्य होय आणि गोहाटीचं प्राचीन नाव प्रागज्योतिषपुर! येथील जवळच्या डोंगरात कामरूप राज्यातील प्रसिद्ध देवता 'कामाक्षा'च मंदिर आहे.

पौराणिक कथेनुसार नरकासुर मिथिला सोडून कामरूप राज्यात आला होता. त्याचा मुलगा भगदत्त याने महाभारतातील युद्धात कौरवांचा पक्ष घेतला आणि त्या युद्धातच त्याचा अंत झाला.

आता आपण इतिहास-काळात पाहू लागलो तर असे दिसते की चवथ्या इसवी शतकात समुद्रगुप्तचा सामंत राजा पुष्य-वर्मा येथे राज्य करीत होता.

तेराव्या शतकात उत्तरी ब्रह्मदेशातील 'शान' जातीच्या अहोम राजांनी येथे येऊन बराच भूभाग आपल्या अधिकारा खाली आणला. तेव्हां पासून याचं नाव आसाम पडलं असं म्हणतात.

सन १८२४ मध्यें हा प्रान्त इंग्रजांच्या ताब्यात आला.

अहोम राजांनी 'शान' जातीची नावे हळू हळू सोडून हिन्दू नावे स्वीकारली. धाडसी राजे म्हणून ते प्रसिद्ध झाले. या राजांनी मुस्लिम व पठाणी राजांच्या आक्रमणापासून आपल्या राज्याचे संरक्षण केले.

आजचे आसाम राज्य ७८,५२३ चौरस किलो मीटर क्षेत्रात पसरलेले आहे. गोहाटी जवळचे दिसपुर शहर ही राज्याची नवी राजधानी आहे.

राक्षसी पालींसाठी खोद-काम

कोणे एके काळी या पृथ्वीवर राक्षसी पाली (डायनोसोर) रहात होत्या. यांच्या बाबत अधिक माहिती मिळविण्यासाठी वैज्ञानिक गेल्या एक शतक भर डेनवर पर्वताच्या आसमंतात खोदकाम करीत आहेत. या पर्वताच्या जन्मापूर्वी–म्हणजे १४ कोटी वर्षा पुर्वी इथे राक्षसी पाली होत्या. त्यांची पाषाणवत् झालेली हाडे येथे सापडत आहेत. यांच्या माध्याने या राक्षसी पालीं बाबत आणखी काही माहिती मिळेल अशी शास्त्रज्ञांना आशा आहे.

कमी होत चाललेले व्यसन

गेल्या वर्षी अमेरिकेतील धूम्रपानाचे व्यसन पाच टक्के कमी झालं. सन १९८९ मध्ये इथे एकूण ५३,३०० कोटी सिगरेटी जळून खाक झाल्याचे एका परीक्षण-समितीने आपल्या अहवालात नमूद केले आहे. नागरिकांचा सरासरी वार्षिक सिगरेटींचा उपयोग सात टक्क्यांनी कमी झाला आहे.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. 'कादंबरीकार' म्हणण्यास योग्य असा इंग्रजीचा पहिला कादंबरी-लेखक कोण ?

२. त्याने सर्वोत्कृष्ठ कोणती कादंबरी लिहिली आहे ?

३. ती कल्पित आहे की प्रत्यक्ष घटनांवर आधारलेली आहे ?

४. या कादंबरीचे प्रमुख पात्र कोणत्या व्यक्तीवर आधारलेले आहे ?

५. फ्रेंच व इंग्रजीत वाङमय-निर्मिति करून वयाच्या केवळ २१ व्या वर्षी निधन पावलेला भारतीय कादंबरीकार कोण ?

उत्तरावली

तो कोण ?

बिहारच्या जगदीशपुरचा राजा कुंवरसिंह.

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. इराणच्या बहाउल्ला (१८१७-९२) ने हा धर्म स्थापन केला. सर्व धर्म-समानता व शांतिप्रेम ही याची प्रमुख तत्त्वे आहेत.
२. नव्या दिल्लीत.
३. केनेथ अर्नोल्ड नावाचा अमेरिकी शास्त्रज्ञ.
४. जून १९४७ मध्ये.
५. अर्नोल्डचं म्हणणं असं की पाण्याच्या पृष्ठ-भागावर फेकलेल्या तबकड्या जशा उडतात, तशा या त्याला उडताना दिसल्या; म्हणून.

साहित्य

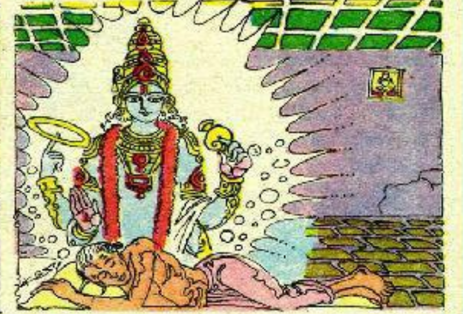
१. डॅनियल डीफो (१६६१-१७३१).
२. रॉबिनसन क्रूसो.
३. प्रत्यक्ष घटनांवर आधारित.
४. अलेक्झॅंडर सेलकिर्क नावाचा खलाशी
५. तोरू दत्त.

श्री रामकृष्ण परमहंस

आपल्या देशात ज्या महापुरुषांनी जन्म घेतला, त्यांच्यापैकीच एक म्हणजे श्री रामकृष्ण परमहंस हे होत. त्यांच्या जीवनकाळात फारसे कोणी त्यांना ओळखतही नसे. परंतु नंतर त्यांचे प्रमुख शिष्य स्वामी विवेकानन्द आणि दुसऱ्या काही शिष्यांमुळे त्यांचे नाव सर्वतोपरि झाले आणि जनतेला त्यांची शिकवण समजली.

बंगालमध्ये एक छोटेसे गाव होते कमर्पुकुर. येथे क्षुदीराम नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. एकदा तो तीर्थक्षेत्र गया येथ दर्शनासाठी गेला असता त्याला एक अद्भुत असे स्वप्न पडले. त्या स्वप्नात भगवान महाविष्णूने दर्शन देऊन त्याला सांगितले की–मी तुझा पुत्र होऊन जन्माला येणार आहे.

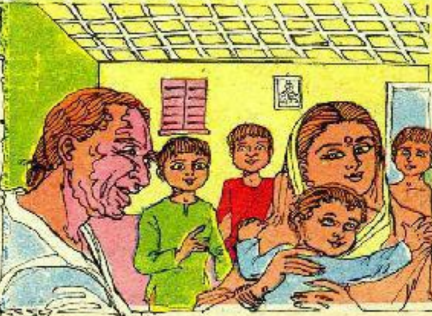
क्षुदीरामची पत्नी चन्द्रादेवीला १७ फेब्रुवारी १८३६ रोजी तिसरे अपत्य म्हणून एक मुलगा झाला. पित्याने बाळाचे नाव ठेवले गदाधर. भगवान विष्णूंच्या अनेक नावांपैकीच हे एक नाव आहे. या बाळाची जन्मकुंडली पाहून ज्योतिष्यांनी म्हटले की एक महान् आत्मा या बाळाच्या रूपाने धरतीवर अवतरला आहे.

गदाधर जसजसा मोठा होत गेला, तसतसा तो अधिकाधिक लोकांचा लाडका बनत राहिला. गावच्या स्त्रिया त्याचे कौतुक करताना थकत नसत ! लहानपणापासूनच तो मोठा हुशार आणि चपळ होता. खेळणे-बागडणे अन् पोहणे त्याला खूप आवडे.

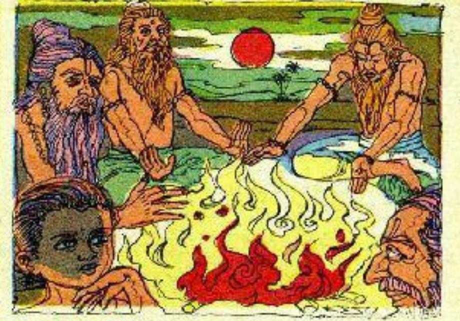
गदाधर सात वर्षांचा असताना एक दिवस हिरव्या-हिरव्या शेतातून एकटाच फिरत होता. त्याने सहजच आकाशाकडे पाहिले. काळ्या-निळ्या ढगांशी पाठशिवणी करत पांढऱ्या-सफेत पक्षांचा एक थवा उडत होता ! एकूण ते दृश्य मोठे लोभसवाणे होते. ते पाहून गदाधरला परमानन्द वाटला ! अन् आयुष्यात प्रथमच त्याला काही विचित्रशी अनुभूति झाली. ही काहीशी समाधि सारखी अवस्था होती !

तेथेच तो बेहोश होऊन पडला. त्याच्या मित्रांनी त्याला घरी पोचवले. शुद्धीवर आल्यावर तो हसत हसत चहूकडे पाहू लागला. अगदी सामान्य स्थितीत होता तो. पण त्या दिवसापासून या समाधी-अवस्थेचा अनुभव त्याला वेळोवेळी येऊ लागला.

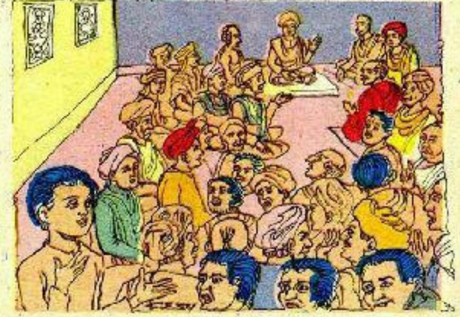
कमर्पुकूर हे एक सुसंपन्न गाव होते. गावच्या रस्त्याने जाणाऱ्या यात्रेकरूंसाठी त्या गावच्या जमीनदाराने एक धर्मशाळा बांधलेली होती. या धर्मशाळेत साधु-महात्मे नेहमीच वास्तव्यास असत. गदाधर तेथे जाई अन् तासन्तास बसून त्यांचे बोलणे एकत बसे. ते ज्या कथा सांगत त्या तो मोठ्या आवडीने ऐके !

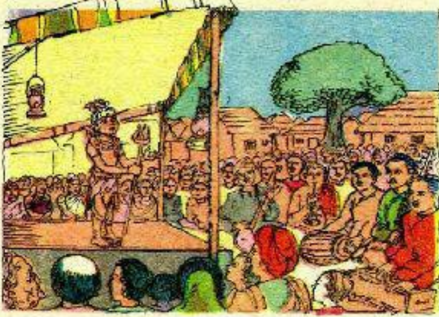

एके दिवशी काही संन्याशांनी गदाधराला बालसंन्याशाचा वेष चढवला, अंगाला विभूति फासली आणि त्याच वेषात त्याला घरी पाठवून दिले. दण्ड-कमण्डलु हाती घेऊन आलेल्या आपल्या पोराला पाहून आई थक्क झाली !

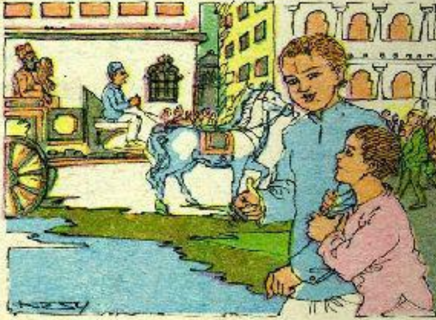
आठ वर्षांच्या लहान वयातच गदाधर आपल्या अत्यंत तीव्र बुद्धीची चुणूक दाखवू लागला. एके दिवशी जमीनदाराच्या घरात बसलेल्या मोठ-मोठ्या पंडितांना एका समस्येचे उत्तर सापडेना. ते खूप डोकी खाजवत राहिले. त्यावेळी तेथेच असणाऱ्या बालक गदाधराने उत्तर मोठ्या सहजपणे सांगितले आणि सर्वांनाच आश्चर्याने तोंडात बोट घालायला लावले.

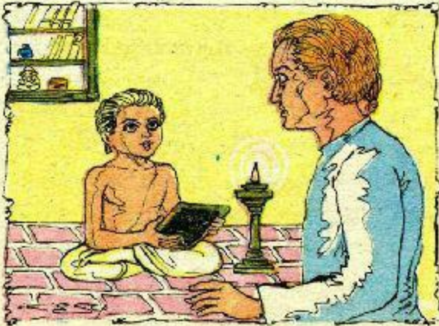

गावात एकदा कसलासा मोठा उत्सव साजरा केला जात होता. मित्रांच्या इच्छेवरून भगवान शिवाचा वेष धारण करून गदाधर मंचावर लोकांपुढे आला. पण तिथेच त्याची समाधि लागल्यामुळे कार्यक्रम मधेच स्थगित करावा लागला.

गदाधरचे वडील वारले आणि आपला मोठा भाऊ रामकुमार याच्याबरोबर तो कलकत्त्याला आला. शहरातल्या मोठ मोठ्या इमारती, येणारी-जाणारी वाहने आणि आपापल्या उद्योगात व्यस्त असणारी रस्त्यातून इकडे-तिकडे जाणारी इतकी खूप माणसे पाहून गदाधरला अचंभा वाटला.

रामकुमारने एक लहानशी संस्कृत पाठशाळा सुरू केली. गदाधरही तिथेच शिकू लागला. परन्तु काही दिवसातच तो मोठ्या भावाला म्हणाला–"मला हे धडे आवडत नाहीत मुळीच ! मला वाटतं की आपण खरं ज्ञान आणि सत्य या बाबतीत माहिती मिळवावी. मला खरं ज्ञान हवं !"

(क्रमशः)

न्याय

गोवर्धनगिरी राज्यावर राजा नरेन्द्र भूपाल राज्य करत होता. तो मोठा दयाळू आणि बुद्धिमान होता. जनतेच्या सुखासाठी नेहमी काही न काही करत असे तो. जनतेच्या अडचणी स्वतःच समजून घेऊन त्या दूर करण्यासाठी तो आटोकाट प्रयत्न करी. रोज सकाळी एका ठरीव वेळात कोणीही येऊन आपल्या अडचणी किंवा तक्रारी राजापुढे प्रत्यक्ष मांडू शके. नंतर राजा त्या अडचणी सोडवायचा प्रयत्न करी. आपली बुद्धि व समज यांच्या मदतीने तो पटकन अडचणी सोडवून देई.

एके दिवशी सकाळी रूपानी नावाची एक स्त्री राजाकडे आपली तक्रार नोन्दवायला आली. त्या वेळी राजा आपल्या मन्त्र्याशी काही खास विषयावर बोलत होता. राजाने तिला ताबडतोब विचारले–"काय झालं ताई?"

"महाराज, माझं नाव आहे रूपानी. माझे पति रामदेव हे रोज नावेतून नदी पार करून शहरात जातात आणि तिथे आपला व्यापार करून संध्याकाळी घरी परततात. पण मी असं ऐकलं की काल सकाळी नदी ओलांडत असताना ते पाण्यात पडून वाहून गेले." रूपानीने आपले म्हणणे मांडले.

आश्चर्याने राजाने विचारले–"ऐकलं? म्हणजे याचा अर्थ काय?"

"हां, हां महाराज! मी खरंच ऐकलं असं. आमच्या शेजारी राधेश्याम नावाचा एक व्यापारी रहातो. कधी कधी एकाच नावेतून ते नदी पार होतात, तर कधी निरनिराळ्या नावाही मुक्रर करतात ते. काल राधेश्याम एका निराळ्या नावेत बसला होता अन् त्याने दुरूनच माझे पति बसलेली नावही पाहिली; ते एकटेच होते

अंजली जकली

त्या नावेत! नावाडी जागरी याने माझ्या पतीच्या हातातली थैली खेचून घेतली अन् त्यांना नावेतून खाली पाण्यात ढकलून दिले! ही सर्व घटना राधेश्यामने दुरूनच पाहिली. ही बातमी ऐकताच मी न्यायासाठी आपणाकडे धावत आले!'' डोळ्यात पाणी आणून रूपानीने आपली कथा सांगितली.

राजाने ताबडतोब आपल्या शिपायांना रूपानीच्या पतीचे शरीर नदीतून शोधून काढायला पाठवले; आणि आणखी एका शिपायाला पाठवून राधेश्यामला बोलावून घेतले.

राधेश्याम ताबडतोब हजर झाला. त्याने राजाला मुजरा करून म्हटले– ''महाराज, माझं नाव राधेश्याम! दुरून मी आपल्या डोळ्यांनी प्रत्यक्ष पाहिलं– जागरीने रामदेवची थैली हिसकावून घेतली आणि त्याला नावेतुन नदीत ढकलून दिलं! दूरूनही दोघांना ओळखण्यात मी चूक करणं अशक्य आहे!''

आता राजाने रूपानीला विचारले– ''ठीक आहे, तू सांगू शकतेस, रामदेवच्या थैलीत काय काय होतं?''

रूपानी उत्तरली–''होय महाराज, थैलीत चाळीस नाणी आणि माझ्या दोन बांगड्याही होत्या. त्या गहाण ठेवून कर्ज घेण्यासाठीच माझे पति शहराकडे निघाले होते. ते सर्व हडपण्यासाठीच जागरीने त्यांच्यावर हल्ला केला असला पाहिजे.''

इतक्यात काही शिपायांनी तेथे येऊन रामदेवचं प्रेत सापडलं असल्याची बातमी दिली. राजा आणि मंत्री प्रेत पहायला निघून गेले. जाता जाता राजाने एका शिपायाला सांगितले–''तू ताबडतोब जाऊन जागरीला दरबारात घेऊन ये.'' प्रेत पाहून राजा परत आला, तोपर्यंत जागरी तेथे पोचलेला होता.

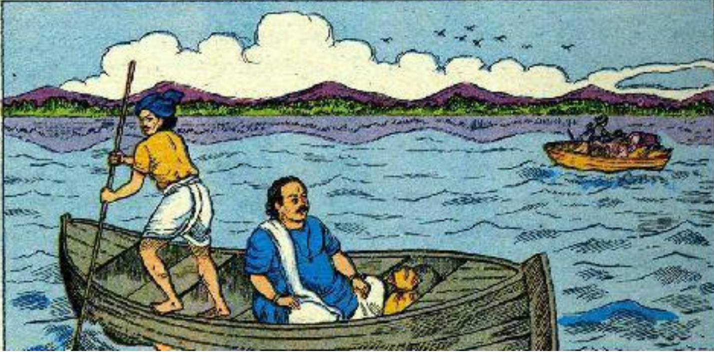
राजा जागरीला म्हणाला–''तुझ्या बाबतीत तक्रार आहे, की तू रामदेव नावाच्या व्यापाऱ्याला काल आपल्या नावेतून नदीत ढकलून मारून टाकलेस!''

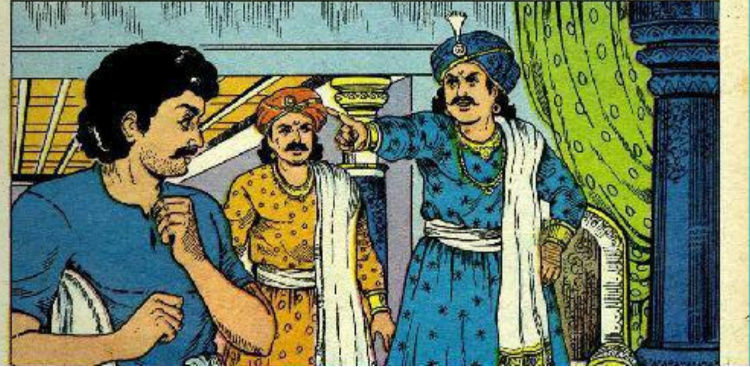
जागरीने झटकन उत्तर दिले–''महाराज, हे सर्व खोटं आहे! रामदेव नावेच्या कडेला बसून पेंगत होता अन् तो स्वतः आपला आपण नदीत पडला. हातातल्या थैलीसकट तो प्रवाहात वाहून गेला महाराज!''

''मग त्याला वाचवायचा प्रयत्न का नाही केलास तू?'' राजाने विचारले.

''प्रयत्न? वा, वा! प्रयत्न केला तर! तो जेव्हा बुडू लागला, तेव्हा त्याच्या डोक्याचे ओले केस पकडून त्याला वर खेचायचा खूप प्रयत्न केला मी! पण, माझा नाइलाज झाला, वाचवू शकलो नाही मी त्याला! त्याचे ते ओले केस माझ्या हातातून निसटून गेले.'' जागरीने आपल्या बाजूने समर्थन करायचा प्रयत्न केला.

आता मात्र राजा फारच रागावला– ''अरे नालायका, पैशाच्या लोभाने तू रामदेवला ढकलून दिलंस याचा पुरावा

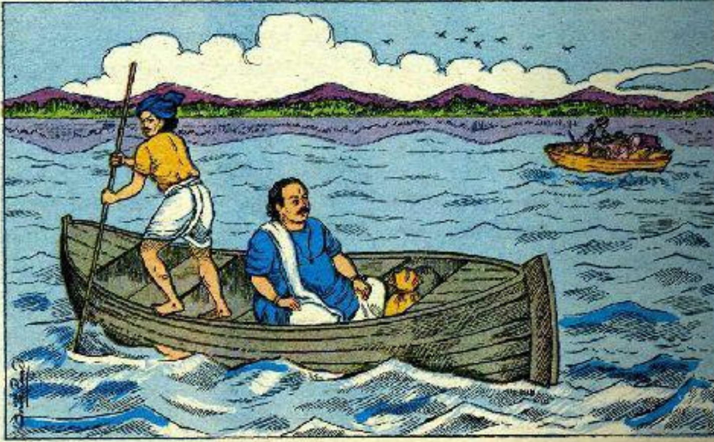
त्या नावेत! नावाडी जागरी याने माझ्या पतीच्या हातातली थैली खेचून घेतली अन् त्यांना नावेतून खाली पाण्यात ढकलून दिले! ही सर्व घटना राधेश्यामने दुरूनच पाहिली. ही बातमी ऐकताच मी न्यायासाठी आपणाकडे धावत आले!" डोळ्यात पाणी आणून रूपानीने आपली कथा सांगितली.

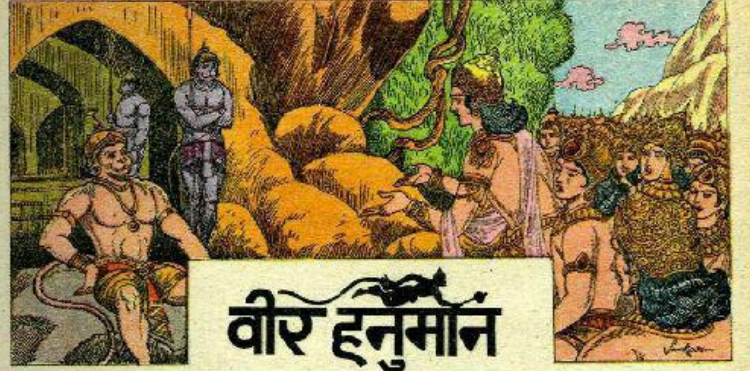
राजाने ताबडतोब आपल्या शिपायांना रूपानीच्या पतीचे शरीर नदीतून शोधून काढायला पाठवले; आणि आणखी एका शिपायाला पाठवून राधेश्यामला बोलावून घेतले.

राधेश्याम ताबडतोब हजर झाला. त्याने राजाला मुजरा करून म्हटले– "महाराज, माझं नाव राधेश्याम! दुरून मी आपल्या डोळ्यांनी प्रत्यक्ष पाहिलं– जागरीने रामदेवची थैली हिसकावून घेतली आणि त्याला नावेतून नदीत ढकलून दिलं! दूरूनही दोघांना ओळखण्यात मी चूक करणं अशक्य आहे!"

आता राजाने रूपानीला विचारले– "ठीक आहे, तू सांगू शकतेस, रामदेवच्या थैलीत काय काय होतं?"

रूपानी उत्तरली– "होय महाराज, थैलीत चाळीस नाणी आणि माझ्या दोन बांगड्याही होत्या. त्या गहाण ठेवून कर्ज घेण्यासाठीच माझे पति शहराकडे निघाले होते. ते सर्व हडपण्यासाठीच जागरीने त्यांच्यावर हल्ला केला असला पाहिजे."

प्राचीन काळी सुपर्व पर्वतावर केसरी नावाचा एक वानर रहात असे. त्या पर्वतावर असे जवळ जवळ साठ हजार वानर रहात. केसरी हा त्यांचा नायक होता.

केसरी हा मोठा बलवान व भाग्यशालीही होता. तरीही तो ब्रह्मचारीच राहिला आणि कठोर तपस्या करून त्याने अनेक अद्भुत शक्ति प्राप्त करून घेतल्या.

त्याच काळात शंबसाधन नावाचा एक राक्षसही त्याच भागात रहात असे. तपस्या करून त्याने ब्रह्मदेवाला प्रसन्न करून घेतले व तिन्ही लोकांना आपण जिंकू शकू असा वर प्राप्त करून घेतला. पण असा वर मिळाल्यापासून तो फार गर्विष्ठ बनला. मुनि, सिद्ध पुरुष व देव-देवता यांची छळणूक करण्यात त्याला आनन्द वाटू लागला.

त्यामुळे त्रासून सर्व देव ब्रह्मदेवाकडे गेले आणि 'शंबसाधनाचा त्रास सहन करण्याची ताकद आपल्यात नाही' अशी त्यांनी तक्रार केली, आणि त्यापासून मुक्ति मिळवण्याचा उपायही विचारला. ब्रह्मदेवाने त्या सर्वांना केसरीकडे पाठवले. ते सर्व देव आता शंबसाधनाच्या त्रासाबद्दल निवेदन करण्यासाठी केसरीकडे गेले. आपले निवेदन संपल्यावर त्यांनी विनवले– "केसरी, आता या दुष्टापासून तूच आमचे रक्षण कर, आमचा त्राता तूच हो."

१. हनुमानाचा जन्म

अगदी त्याच वेळी इकडे नारदमुनि शंबसाधनकडे गेले व त्यांनी त्याचे अभीष्ट-चिन्तन केले.

शबसाधननेही नारदमुनीना नम्रतापूर्वक नमस्कार करून विचारले–" कोठून आगमन होत आहे आपलं मुनिवर? काही खास बातमी ?"

"इन्द्रादि देवता एक वानरा कडून तुला मारण्याचा डाव रचीत आहेत ही बातमी तुला देण्यासाठी मी आलो आहे !"

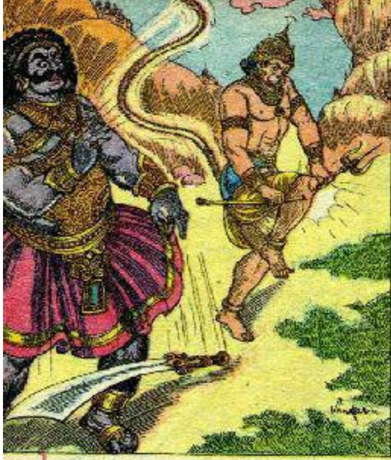
हे ऐकून तर शंबसाधनाच्या तळपायाची आग मस्तकाला पोचली. मोठ्याने हुंकारीत तो म्हणाला, "अरे, मी मोठ्या दयाळू-पणाने या देवांना प्राणदान दिलं होतं. आता ते माझ्याच जिवावर उठले आहेत काय? मी पण पहातोच की एक सामान्य माकड मला कसं मारू शकतंय ते! आत्ता-पर्यंत मरगळलेले देव मला मारायचं स्वप्न पहात आहेत काय! त्यांनाही आता कळेल म्हणावं माझी ताकद काय आहे ती!"

प्रलयकाळच्या रुद्राप्रमाणे भयंकर भासणारा तो राक्षस हातात तळपती तलवार घऊन केसरी जवळ जाऊन पोचला. शंबसाधनने एक हुंकार भरला. तो आवाज ऐकताच केसरीच्या जवळ असणाऱ्या देवांची हृदये भीतीने धडधडू लागली! ते सर्व आसपासच्या गुहातून आणि झाडांच्या मागे लपायचा प्रयत्न करू लागले.

"आता कुठे पळणार रे तुम्ही? मी तर तुम्हा सर्वांना एकाच वारात धराशायी करून टाकतो पहा." असे म्हणत शंबसाधन देवांच्या मागे लागला. त्याबरोबर केसरी त्या सर्वांच्या पुढे होऊन या राक्षसासमोर पाय रोवून उभा राहिला. अन् तो म्हणाला– "अरे दुष्टा, माझ्या हातून मरण्यासाठीच आपण होऊन आला आहेस बघ तू! चल ये, लढ पाहू माझ्याशी!"

"अरे हट! एका माकडाशी काय लढायचंय्! माझ्याशी लढायला तर खुद्द भगवान शिवशंकरही भितात. तू काय टिकणार माझ्यापुढे? मी आत्ता तावडतोब

मारून टाकतो बघ तुला!" असे म्हणत शंबसाधनने तलवार उगारली.

इतक्यात केसरीने एक मोठा दगड उचलून तो जोरात राक्षसाच्या छातीवर भिरकावला. त्या दगडामुळे त्याच्या छातीचा चुराडा झाला. तेव्हा राक्षसाने लगेच केसरीच्या छातीवर गदेचा प्रहार केला. परन्तु उलटा त्यामुळे गदेचाच चुराडा झाला, केसरी जरा सुद्धा हलला नाही! आता शंबसाधनने केसरीवर भाला फेकला. केसरीने तो मोठ्या कुशलतेने पकडला आणि आपल्या गुडघ्यावर टेकून मोडून टाकला. केसरीला मारायला आता तलवार घेऊन राक्षस पुढे सरसावला. केसरीने ताबडतोब आपल्या शेपटीचा फटकारा त्याच्या हातावर मारला, आणि तलवारच त्याच्या हातून गळून पडली!

खाली पडलेली तलवार उचलायला शंबसाधनचे मन तयार नव्हते. त्यामुळे आता तो मुष्टियुद्धाला तयार झाला. पण केसरीने आपल्या मुठींनी त्याला असे बुकलून काढले की शेवटी रक्त ओकून शंबसाधन मरून पडला. अशा तऱ्हेने देवांवरचे संकट टळले!

जाता जाता देवांनी केसरीला सुचवले– "असा तू आता किती दिवस ब्रह्मचारी रहाणार? आता विवाह कर आणि गृहस्थाश्रम स्वीकार." देव निघून गेल्यावर केसरी स्वतःसाठी योग्य अशी वधू शोधू लागला.

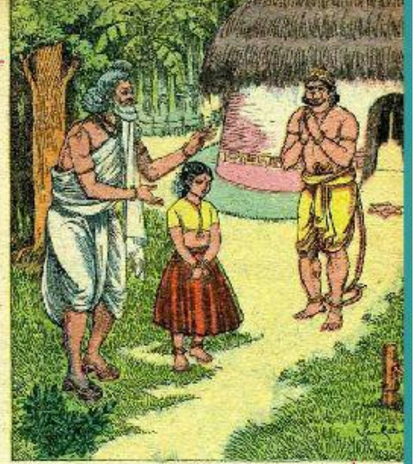
ब्रह्मदेवाने अहिल्या नावाची एक रूपवती स्त्री निर्माण केली आणि गौतम मुनीशी तिचा विवाह करून दिला होता. या दंपतीला एक मुलगी झाली. तिचे नाव होते अंजना.

पूर्व जन्मी अंजना ही एका विद्याधराची मुलगी होती. आणि ती एक अजोड अशी गायिका होती. त्यामुळे तिचे नाव 'सुकंठी' असे पडले. सुकंठी एके दिवशी आपल्या सख्यांसह हिमालयात विहार करीत असता, तेथील एका सरोवरात स्नान करून एका झाडाखाली येऊन उभी राहिली. त्याच वेळी अग्निदेव त्या रस्त्याने जात होते. त्यांना पाहून सुकंठीला हसू आले. यावर क्रोधित होऊन 'पुढील जन्मी तू एका वानराला जन्म देशील' असा शाप त्यांनी तिला दिला.

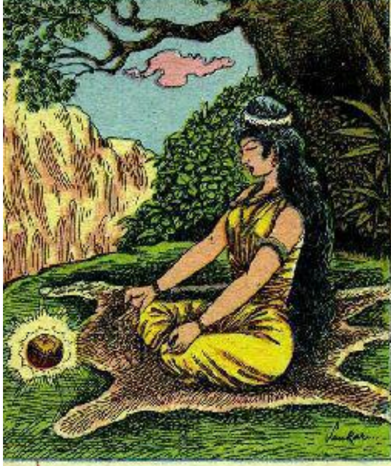
नन्तर कुंजर नामक एका वानराने पुत्रप्राप्तीसाठी शिवाची तपस्या केली. प्रसन्न होऊन त्याला दर्शन देऊन भगवान शिव म्हणाले–"मुला, तुला मुलगा होणे अशक्य आहे, पण एक मुलगी मात्र तुला मिळेल. त्या सुयोग्य अशा मुलीला माझ्या अंशापासून एक पुत्र होईल. हा मुलगा खूपच प्रसिद्ध होईल आणि तुझ्या वंशाचा उद्धार करील."

आता आपल्याला कन्यारत्न केव्हा लाभेल याची कुंजर प्रतीक्षा करू लागला. काही दिवसातच गौतम मुनी अंजनाला घेऊन त्याच्याकडे आले व तिला त्याच्या हाती सोपवत म्हणाले–"कुंजर, तू या मुलीचे पालन कर." अशा रीतीने शिवाचा वर सुफळ झाला. कुंजर खूपच आनन्दित झाला. त्याने अंजनाला खूप लाडा कोडात वाढवले. इतके की ती आपल्या आई-वडिलांनाही विसरून गेली.

अंजना कुंजरलाच आता आपला पिता समजू लागली होती आणि कुंजरची पत्नी

विंध्यावती हिला ती 'आई' म्हणून हाक मारू लागली. अंजना दिसामाशी वाढू लागली व उपवर झाली. कुंजरच्या मनात आले की आता हिचा विवाह करायला हवा. याच बेतात केसरीने अंजनाच्या सौन्दर्याची आणि सुरेल आवाजाचीही कीर्ति ऐकली होती. तिला एकदा पाहून घ्यावे म्हणून तो निघाला. त्यावेळी अंजना वनविहार करत होती. या तरुणीची सुवर्णकान्ति पाहून केसरी चकित झाला. तिचे अद्भुत सौंदर्य पाहून तो तिच्यावर मोहित झाला. अंजना आपली पत्नी झाली तर आयुष्यात आपल्याला दुसऱ्या कशाचीही गरज भासणार नाही असे त्याच्या मनात आले.

अंजनानेही केसरीला पाहिले. तिलाही तो फार पसन्त पडला. पण तिने आपल्या मैत्रिणींना याबद्दल काहीच सांगितले नाही. वनविहार तिथेच थांबवून ती घरी परतली.

केसरीने दुसऱ्या दिवशी अंजना आपल्याला आवडल्याचे आपल्या प्रिय जनांना सांगितले. त्याने विचारले–"अंजनाशी माझा विवाह कसा काय घडून येईल बरं?"

त्याचे सगे-मित्र त्याला म्हणाले–"कुंजर हा आपला नातेवाईक बनायला अगदी योग्य आहे. तेव्हा आपण जाऊन मानाने त्याच्या मुलीला मागणी घालू आणि कन्यादान करून देण्याबद्दल त्याला विनन्ति करू. त्याने आपली मागणी स्वीकारली नाही, तर मात्र आपण आपल्या बळाचा वापर करू."
नंतर काही वडीलधारी माणसे केसरीच्या बाजूने लग्नाची बोलणी करण्यासाठी कुंजरकडे गेली. त्यांनी कुंजरला केसरीची इच्छा विदित केली. केसरीसारखा सुयोग्य जावई आपल्याला लाभत आहे हे पाहून कुंजर फारच प्रसन्न झाला. त्याने तावडतोब हे स्थळ पसन्त असल्याचे सांगितले, आणि अंजना व केसरी यांचा विवाह विधिपूर्वक पार पडला.

पुढे बरेच दिवस अंजनाच्या भाग्यात अपत्यलाभ आला नाही. तिने व केसरीने अनेक पूजा केल्या, तीर्थस्नाने वगैरे केली; परन्तु कशाचाच काही उपयोग झाला नाही. शेवटी अंजनाने अपत्यासाठी वायुदेवाची आराधना करायचे ठरवले. केसरीनेही तिला यासाठी अनुमति दिली. तो अंजनाला म्हणाला–"ही तपस्या तू पुंजक-स्थळावर जाऊन कर." त्याच स्थानी भगवान वायुचे ध्यान करून तिने आपली तपस्या सुरू केली.

शेवटी वासुदेव प्रसन्न होऊन अंजनाला एक दिव्य फळ देऊन निघून गेले. ते फळ भक्षण केल्यावर अंजना गर्भवती झाली. आपली गर्भ-चिन्हे पाहून अंजना प्रथम चकित झाली आणि नंतर ती व्याकुळ होऊ लागली.

तेव्हा आकाशवाणी झाली की–"मुली, घाबरू नकोस. एकदा भगवान शिवशंकरांनी वायुदेवाला एक दिव्य असे फळ दिले होते. तेच फळ वायुने तुला दिले आहे. तू फळ खाल्ल्यामुळे तुझ्या गर्भात भगवान शिवच मूल म्हणून वाढत आहेत. अशा प्रकारे वायुदेवाने तुला गर्भवती बनवण्यात मदत केली, म्हणून तुझा पुत्र 'वायुपुत्र' म्हणवला जाईल आणि तिन्ही लोकात त्याला अपार कीर्ति मिळेल."

अशा प्रकारे त्या अशरीरी आकाशवाणी नंतर खुद्द वायु-भगवान अंजनासमोर प्रकट होऊन म्हणाला–"मुली, या अदृश्य, अशरीरी वाणीने तुला जे काही सांगितले, ते सर्व खरेच आहे. आता तू घरी जाऊन आपल्या पतीला ही वार्ता दे." आणि वायुदेव अदृश्य झाला.

अंजनाने घरी जाऊन केसरीला जेव्हा सर्व हकीगत सांगितली, तेव्हा केसरीचा आनन्द गगनात मावेनासा झाला.

अंजनाने एका सुंदर व सुदृढ अशा मुलाला जन्म दिला. जन्मसमयी देवांनी स्वर्गातून दुंदुभि वाजवल्या आणि आकाशातून पुष्पवृष्टि झाली. नवजात शिशुला पाहून केसरी आनन्दित झाला. त्याने उत्सव साजरा करायची तयारी सुरू केली. बाळाची भूक भागवण्यासाठी अंजनाने

काही फळे आणायचा विचार केला, आणि अंकुरांच्या मऊ शय्येवर त्याला निजवून फळे आणण्यासाठी ती बाहेर पडली. बाळ भुकेलं होतं, आईपाठोपाठ तेही पर्णशाले बाहेर आलं. त्याने पूर्वेकडे नजर टाकली, तर त्याला डोंगरामागून उगवणारा सूर्य दिसला.

सूर्यबिंब म्हणजे एकादं फळ समजून ते पकडण्यासाठी ते बाळ आकाशात उडालं! सूर्याकडे उडत जाणारा तो मुलगा पाहून यक्ष, राक्षस, नाग वगैरे सर्वजण आश्चर्य-चकित झाले! त्यांना असे वाटले की आता प्रलयच होणार असावा! त्यांना हा कोणी नवीन अवतार वाटला.

त्या मुलाला पाहून सर्व अनुयायी घाबरू लागले. तेव्हा सूर्य त्यांचे सान्त्वन करीत म्हणाला–"घाबरू नका. ईश्वरी तेजाच्या साह्याने लोकांचा उद्धार करण्यासाठी जन्मलेला आंजनेय आहे हा तो मोठा बलवान व पराक्रमी आहे. अजून खूप लहान आहे ना, त्यामुळे तो मला एक खायचे फळ समजून तो माझ्याकडे येत आहे. तुम्ही विनाकारण घाबरू नका."

आपल्याला फळ समजून येणाऱ्या आंजनेयाला पाहून सूर्याने प्रेमाने आपली उष्णता कमी केली. इतक्यात तो तेथे पोचलाच. सूर्याला पकडून त्याने आपल्या तोंडात टाकले. अन् तो गरम लागला म्हणून तोंडातून बाहेर टाकून दिला! सूर्याला आपल्या हाताने मारपीट करत तो आरडा ओरडा करू लागला.

तो अमावस्येचा दिवस होता. त्या दिवशी राहु सूर्याला गिळतो. सूर्याला गिळायला नेहमीप्रमाणे राहु तेथे आला. त्याला पाहून आंजनेय जोराने ओरडला. त्याचा तो आवाज एकून राहु घाबरून गेला. आणि तेथून स्वर्गात जाऊन तो थट इन्द्रसभेत पोचला.

त्यावेळी विद्याधर इन्द्राचा स्तुतिपाठ करत होते व नारद मुनि वीणावादन करत होते. अप्सरा नाचत होत्या व चिन्तामणी-पीठावर इन्द्र मोठ्या थाटामाटाने बसलेला होता. इन्द्राजवळ जाऊन राहु म्हणाला–"वा, वा! आपण इथे नाच-गाण्यात मग्न होऊन आरामात बसून राहिला आहात काय?"

यावर इन्द्र आश्चर्याने बोलला–"मग काय झालं? काय भानगड आहे?"

"आज पर्वाचा दिवस आहे. मी सूर्याला पकडायला गेलो होतो; पण आणखी एक राहु माझा शत्रु बनून तेथे आला आणि सूर्याला गिळू लागला. सूर्य व चन्द्र यांना गिळायला आणखी एक राहु असेल, तर माझा काय उपयोग?" राहुने इन्द्राला विचारले.

"आणखी एक राहु? कुठे आहे तो? चल दाखव बरं?" असे म्हणत वज्रायुध धारण करून इन्द्र ऐरावतावर जाऊन बसला व पुढे निघाला. (क्रमशः)

सेवा-धर्म

एका गावात एक श्रीमन्त माणूस रहात असे. त्याच्याकडे काम करण्यासाठी नेहमी नवीन नवीन नोकर येत रहात असत. परन्तु आपल्या कामाद्वारे मालकाला प्रसन्न करण्यात ते नेहमी असफल होत. त्या श्रीमंत माणसाची वाटे, की आपल्याकडे कामाला येणाऱ्यांच्यात सेवा-तत्परता नसते, कामात त्यांना रुचि नसते. त्यामुळेच कोणत्याही नोकराला तो फार दिवस आपल्याकडे ठेवून घेऊ शकत नसे.

एकदा त्याच्याकडे काम मागायला दोन तरूण आले. त्यांची परीक्षा घ्यायचे मालकाने ठरवले. त्या दोघांच्या हाती एक एक टोपली देत तो म्हणाला–"मागल्या बाजूला फुलबागेत एक विहीर आहे, तिथे जा आणि पाणी काढून तुमच्या टोपल्यात भरून घेऊन या. संध्याकाळपर्यंत आपलं काम पुरं करू शकलात तर प्रयेकाला एक एक रुपया मजुरी मिळेल. दोघेही आश्चर्याने एक-मेकांकडे पाहू लागले, अन् मुकाट्याने घराच्या मागील परसाकडे चालू लागले.

वाटेत मोठ्याने छोट्याला म्हटले–"मालक तर बावळटच दिसतोय. टोपल्यात कधी तरी पाणी टिकू शकेल काय?"

"तुला काय वाटतं, मालकाला ही गोष्ट कळत नसेल?" छोट्याने विचारले.

दोघेही विहिरीशी पोचले आणि पाणी काढून काढून टोपल्यात ओतू लागले. टोपलीत पाणी कसे बरे टिकणार? पाणी ओतल्या बरोबर ते गळून जाऊ लागले.

तरीही छोटा पाणी काढून काढून टोपल्यात ओततच राहिला. पण मोठ्याला मात्र हे काम निरर्थक वाटले. कितीही पाणी टोपल्यात टाका, ते आपले अशाच प्रकारे निघून जाणार, काही उपयोग नाही त्याचा! मग अशा नसत्या कामात आपला

वेळ कशाला वाया घालवायचा? असा विचार करून बसून राहिला तो.

धाकटा मात्र संध्याकळ पर्यंत विहिरीतून पाणी उपसून उपसून टोपल्यात टाकतच राहिला. शेवटी विहिरीतले पाणी संपून त्याबरोबर तळचा गाळही निघू लागला. सहजच त्याची नजर टोपल्याकडे वळली. काहीतरी चमकले टोपल्यातल्या गाळात! त्याने ती वस्तु उचलून पाहिली. तर काय? ती एक सोन्याची अंगठी होती! अंगठी घेऊन तो मालकाकडे निघाला.

मालकाने धाकट्याच्या हातून अंगठी घेत म्हटले–"यासाठीच तर मी तुम्हाला पाणी काढायचं काम दिलं होतं. ही घे तुझी मजुरी!" असे म्हणून धाकट्याच्या हातावर त्याने एक रुपया ठेवला. नन्तर थोरल्याला तो म्हणाला–"तू का बरं काम केलं नाहीस?"

लाजेने मान खाली घालत थोरला म्हणाला–"आपण तर टोपल्यात पाणी भरायचं काम दिलं. तासन् तास पाणी भरत राहिलं तरी टोपलं काही भरणार नाही हे माहीत होतं मला!"

थोरल्याचे उत्तर ऐकून मालकाला हसू आले–"आणि तू समजलास की मला वेड लागलंय; होय ना? पण तुला असंच का वाटलं, की टोपलं पाण्याने भरणं येवढाच माझा हेतु होता? माझ्या मनातला उद्देश मीच जाणू शकतो, तू नाही. बरोबर ना? मी जे काम सांगितलं ते करत रहाणं हे तुझं काम! अन् वेळ संपेपर्यंत काम करून मजुरी घेऊन जाणं हा तुझा धर्म! कामाच्या फळाबाबत विचार करणं माझं काम आहे, तुझं नव्हे! हे बघ तुझ्यात सेवा-धर्म मुळीच नाही. काम करण्यात तुझा समर्पण भाव नाही; म्हणून तू नोकरी देण्यालायक नाहीस." असे म्हणून धाकट्याला त्याने कामाला ठेऊन घेतले.

धाकट्याने आपल्या सेवा-वृत्तीने मालकाचे मन जिंकून त्याच्याकडून वाहवा मिळवली, पुढे बरीच वर्षंपर्यंत त्याने त्या श्रीमंत माणसाकडे काम केले.

वल्लभचा आजार

वल्लभ नावाचा एक तरुण शेजारच्या गावी काही कामासाठी गेला होता. तेथून परत येत होता. जंगलातील पाऊलवाट होती, रस्ता चुकून भलतीकडेच कोठे तरी गेला. एका ठिकाणी झाडाखाली एक वयस्कर माणूस झोपलेला होता. त्याचं नाव शीतल. एक विषारी साप शीतलला चावण्यासाठी येत असलेला त्याने पाहिला. वल्लभने चपळाईने सापाची शेपूट पकडली नि दूरच्या झाडीत त्याला फेकून दिले.

एवढ्यात शीतल जागा झाला. त्याच्या लक्षात आलं की वल्लभने आपला प्राण वाचवला आहे. शीतल त्याला म्हणाला–"बाळ, अगदी वेळेवर तू माझं रक्षण केलंस. तुझे उपकार मी कधी विसरणार नाही. माझ्याजवळ एक जादूची पिशवी आहे, ती मी तुला देतो. तू भोजन मागितलंस की ही पिशवी तुला भोजन देईल."

वल्लभने आश्चर्याने शीतलला विचारले–"जादूची पिशवी? अन् ती तुमच्या जवळ कशी आली?"

"बेटा, मी चांगला श्रीमंत माणूस होतो. माझ्या आसपासची माणसं माझ्यावर नाही, माझ्या पैशांवर प्रेम करीत. गोड गोड बोलून त्यांनी माझा सर्व पैसा लुबाडला. मी मात्र भिकारी झालो. लोकांच्या या वागणुकीने मी त्रस्त झालो आणि निरुपायास्तव या जंगलात आलो. मध्यंतरी मला इथं एक महात्मा भेटला. त्याला माझी दया आली, आणि त्याने मला ही जादूची पिशवी दिली. फारा दिवसांनी आज तुझ्या सारखा एक माणूस भेटला. फार आनंद वाटला मला!" शीतलने आपली हकिगत सांगितली. आणि पुढे म्हणाला–

"आतापर्यंत ज्यांनी माझे अहित केले, त्यांना ही मी मदत देत आलो. बऱ्याच

दिवसांनी माझ्यावर उपकार करणारा तूच पहिला माणूस आहेस. म्हणून त्याच्या बदल्यात तुला मदत करणं माझं कर्तव्य नाहीं का? मला स्वत:ची चिन्ता नाही. माझे दिवस कसे न कसे जातीलच!" शीतलने सांगितले.

वल्लभ म्हणाला–"असं असेल तर, माझी एक गोष्ट आपण मान्य केली पाहिजे. मी पण एकटाच आहे. तुम्ही माझ्या बरोबर चला आणि माझ्या घरी रहा."

शीतलने हे म्हणणे मान्य केले. दोघे ही जंगलातून निघाले आणि रस्ता शोधून काढत वल्लभच्या गावी पोचले.

काही दिवस आनंदात गेले. जादूची पिशवी जवळ असल्यामुळे वल्लभला आता भोजनाची काही अडचण राहिली नव्हती. पण वल्लभला एवढ्यात संतोष नव्हता. पुष्कळ पैसा मिळवावा, एक शानदार घर बांधावं आणि नौकर-चाकर ठेवून आरामात दिवस घालवावेत असं त्याला वाटे. आपला विचार त्याने शीतलला सांगितला.

शीतलने वल्लभला सावध केले–"तुझा विचार छान आहे. कष्ट करून पैसा मिळवलास आणि मोठा माणूस झालास तर मला त्यात आनंदच आहे. एक गोष्ट मात्र लक्षात ठेव–मी दिलेल्या जादूच्या पिशवीचा दुरुपयोग करू नकोस."

श्रीमंत होण्याची आपली इच्छा वल्लभला दाबून टाकता आली नाही. जादूच्या पिशवीतून खाद्य पदार्थ निर्माण करून त्याने विकायला सुरुवात केली. या बिनभांडवली धंद्यात त्याला फायदाच फायदा दिसू लागला.

आता शीतलने गावात काही लोकांच्या घरी काम करायला सुरुवात केली. वल्लभने त्याला अनेक वेळा असं करायला मनाई केली. पण शीतलने तिकडे लक्ष दिले नाही. इतकंच नाही, पण तो जेथे काम करी तेथे कामाच्या मोबदल्यात पैसे घेत नसे.

गावातले लोक वल्लभला सांगू लागले–"बाबा, तू तर खूप पैसे मिळवून राहिला आहेस, मग तुझ्याहून वयाने मोठ्या शीतलला का अशी नोकरी का करू देतोस?"

म्हणून एक दिवशी तो शीतलला म्हणाला–"हे बघ, तुझ्यामुळे माझी बदनामी होत आहे. दुसऱ्यांच्या घरी जाऊन काम करणं तू आता सोडून दे."

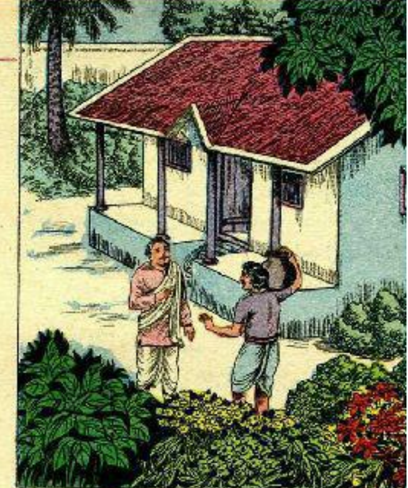
हसत हसत शीतल म्हणाला–"वल्लभ, मी तुला जी जादूची पिशवी दिली आहे, ती माझ्या पुण्याची प्रतीक आहे! जो पर्यंत माझं पुण्य शिल्लक आहे तोपर्यंतच ही पिशवी काम करील. माझं पुण्य लवकर संपुष्टात येऊ नये म्हणून मी फळाची अपेक्षा न करता दुसऱ्या लोकांकडे काम करीत आहे."

शीतलच पुण्य अशा रीतीने आपल्या उपयोगी पडत आहे हे जेव्हां वल्लभला समजलं, तेव्हा तो गप्प बसला. वल्लभने पुष्कळ धन कमवलं. एक वर्ष भरात त्याने एक घर बांधलं. एका श्रीमंत परिवारातील मुलीशी त्याने लग्न ही केले.

पण एक दिवशी वल्लभ एकाएकी आजारी पडला. अनेक वैद्य आले नि त्यांनी वल्लभच्या आजाराचे निदान करण्याचा प्रयत्न केला. पण कोणाच्या काही लक्षात येईना.

वल्लभची बायको एका प्रसिद्ध योग्याकडे गेली. तिने आपल्या नवऱ्याच्या आजाराची कथा योगी महाराजांना सांगितली.

वल्लभकडे पाहून योगी म्हणाला–"तू परिश्रम न करता सुख मिळविण्याचा प्रयत्न

केलास. श्रम न करता तू आपली संपत्ति वाढवीत आहेस. आता तू आजारीच राहिलास तरी बिघडलं कुठं? पैसे मिळविण्यासाठी धडधाकट तब्येतीची काय आवश्यकता आहे?"

"महाराज, आपण असं का बरं म्हणता? जर प्रकृति धड नसली तर या संपत्तीचा काय उपयोग आहे? या धन-दौलती पासून सुख मिळवण्यासाठी शरीर सुदृढ असणं आवश्यक नाही का?" वल्लभ दु:खी अंत:करणाने म्हणाला.

योगीराजांनी आजारचं निदान केलं– "श्रम करणारांनाच सुखाचा अनुभव घेण्याचा अधिकार असतो. तुझी गोष्ट मोठी विचित्र

आहे. तू दुसऱ्याचा श्रमांचा उपयोग करीत आहेस. याच तुझ्या पापाच्या पायी तुला हा आजार जडला आहे."

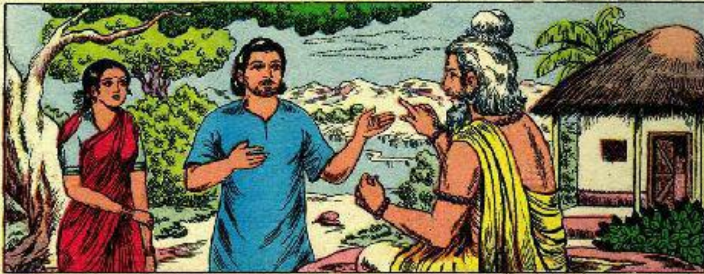
वल्लभने सांगितलं—"माझ्या जवळ एक जादूची पिशवी आहे. एका महापुरुषाने मोठ्या प्रेमाने मला ती दिलेली आहे. त्यानेच मला सांगितले की मी जर पिशवीचा अधिक उपयोग केला तर त्याचे पाप त्यालाच लागेल, मला नाही."

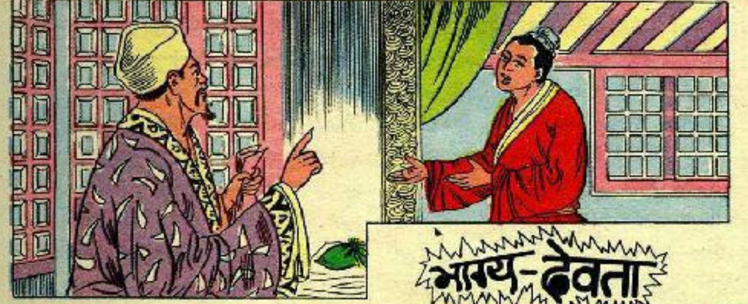
"अरे मूर्खा, तुझं पाप आपल्यावर घेणारा तो कोणी भला माणूस आहे निश्चित, पण तुझ्यामुळे त्याला खूप श्रम करावे लागत असतील. त्याचं तुझ्या वर खूप प्रेम असेल, तो तुझ्या वर रागावत नसेल; तरी पण तो जे परिश्रम करीत आहे, ते सर्व तुला गिळंकृत करण्यासाठी पाप होऊन एकत्र जमा होत आहेत. तू अजून ही आपल्या वर्तनात सुधारणा कर, त्या महापुरुषाची सेवा कर. पैशांच्या मागे न लागता जीवनातील खरा आनंद उपभोगायला शीक. असं केलंस तर तुझा आजार हळू हळू जात राहील!" योग्याने वल्लभला सर्व समजावून सांगितलं.

आता आपली चूक वल्लभच्या लक्षात आली. त्याने भक्तिभावाने योग्याला नमस्कार केला आणि त्याच्या उपदेशानुसार आपले वर्तन बदलण्याचा निश्चय करून तो घरी परतला.

पैसे मिळवण्यासाठी जादूच्या पिशवीचा उपयोग करणं त्याने सोडून दिलं. त्याने शारीरिक श्रम करायला सुरुवात केली. वल्लभने शीतलला आपल्या घरी बोलवलं आणि आपल्या वडिलांप्रमाणे तो त्याची सेवा करू लागला.

हळू हळू वल्लभची प्रकृति सुधारू लागली. त्याने बराच पैसा जमवला होता, त्यामुळे व्यापार करायला त्याला काही अडचण नव्हती. जसजशी त्याची तब्येत चांगली होऊ लागली तसतशी व्यापारात ही त्याची प्रगति होऊ लागली. आता वल्लभ सुखा-समाधानाने आपले जीवन जगू लागला.

भाग्य-देवता

प्राचीन काळची गोष्ट आहे. चीन मधील एका गावात वांग नावाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. त्याला आपलं असं कोणी नव्हतं; न आई-वडील, न भाऊ-बहीण. तो अगदी एकटा होता. त्याच्या जवळ वारसा हक्काने चालत आलेली फक्त दीड एकर जमीन होती. तो आपल्या शेतात काम करी आणि काही न काही पीक काढी. आपला उदर-निर्वाह करून जे काही शिल्लक राही, ते तो काळजीपूर्वक जतन करी.

वांगच्या शेताला लागून एक छोटी जमीन होती, बरेच दिवस ती पडीक राहून गेली होती. ही जमीन खरेदी करून ती ही लागवडीस आणावी असा विचार वांगच्या मनात आला.

गावातल्या एका व्यापाऱ्याची ही जमीन होती. एक दिवशी वांग त्या व्यापाऱ्याकडे गेला नि पडीक जमीन खरेदी करण्याचा आपला विचार त्याने व्यापाऱ्याला सांगितला. त्याची ही इच्छा जाणून व्यापाऱ्याने जमिनीचा चांगलाच वाढता भाव वांगला सांगितला.

वांग जवळ इतकी रक्कम तर नव्हती. जेमतेम अर्धी रक्कम त्याच्याजवळ होती. व्यापाऱ्याने ही रक्कम स्वीकारली नि बाकीच्या रकमेचा कर्ज रोखा वांगकडून लिहून घेतला. जमीन आपल्याला मिळाली अशा आनन्दात वांग घरी आला.

असे काही दिवस गेले. एक दिवशी व्यापाऱ्याने विचार केला – वांग आपल्या जमीनीत कसं काम करीत आहे एकदा पहावं! त्याला दिसलं की वांग त्या पडीक जमिनीत नांगर चालवीत आहे. एकाएकी नांगराचा फाळ जमिनीत पुढे सरकेनासा झाला.

वसंत कऱ्हाडकर

वांगने नांगर थांबवला अन् फावड्याने तेथील माती बाजूला केली. व्यापारी तिथं होताच, तो ही खड्डयात काय आहे हे पाहू लागला. वांगला खड्डयात दोन कळशा सापडल्या. दोन्ही कळशा खूप जुन्या-पुराण्या होत्या, पण होत्या त्या सोन्याच्या! भाग्यदेवतेची कृपा असली तर ती सोन्याच्या कळशांच्या स्वरूपात एकाद्या-कडे जाते, असा त्या काळी चीनी लोकांचा समज असे. हे वांगला माहीत नव्हतं, पण व्यापारी हे चांगलं जाणून होता. व्यापाऱ्याने दावा केला की कळशा आपल्या मालकीच्या आहेत. वांगला हे मान्य नव्हतं. दोघे ही कोर्टात न्यायाधीशा-कडे गेले.

आपण पडीक जमीन व्यापाऱ्याकडून खरेदी केली नि नांगर चालवीत असताना या कळशा सापडल्या असं वांगने न्यायाधीशाला सांगि-तलं. पण व्यापारी म्हणाला–"न्यायाधीश महाराज, हा माणूस धोकेबाज आहे. ही पडीक जमीन माझी आहे. ती मी कोणाला विकलेली नाही. मला स्वत:लाच इथं शेती करायची होती, म्हणून जमीन नांगरण्याचं काम मी याला सांगितलं. कळशांच्या रूपात भाग्यदेवता माझ्या घरी चालून आलेली आहे. आता याला फार हाव सुटली आणि खोटं बोलतो आहे. या जमिनीवर याचा काही ही अधिकार नाही."

वांग काकुळतीला येऊन सांगू लागला–"हुजूर, जवळचा सगळा पैसा देऊन मी खरोखरीच ही जमीन खरेदी केलेली आहे."

"बरं तर मग याचा पुरावा काय आहे तुझ्या जवळ?" न्यायाधीशाने विचारले.

आता वांग काय करणार? व्यापाऱ्या बरोबर जसा सौदा झाला, तशी सर्व हकीगत त्याने न्यायाधीशाला कथन केली.

न्यायाधीशाच्या लक्षांत आलं की सोन्याच्या कळशा पाहताच व्यापाऱ्याचं मन बदललेलं आहे. तरी पण थोडा विचार करून न्यायाधीश म्हणाला–"भाग्यदेवतेची व्यापाऱ्यावर कृपा-दृष्टि आहे. म्हणून या कळशा व्यापाऱ्याच्या आहेत!" त्याने व्यापाऱ्याला कळशा देऊन टाकल्या.

मोठ्या आनंदाने व्यापारी घरी गेला.

मग वांग न्यायाधीशाला म्हणाला–"महाराज, कळशा नाही मिळाल्या तर नकोत मला. पण कमीत कमी माझी जमीन मला देववा. पै-पैसा जमवून एकत्र केलेली सर्व रक्कम देऊन मी ती खरेदी केलेली आहे."

न्यायाधीशाने वांगचं समाधान केलं–"काळजी करू नकोस. सगळं काही तुझ्या मनासारखं होईल!" वांग बिचारा घरी परत आला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी न्यायाधीश काही शिपायांसह व्यापाऱ्याच्या घरी गेला नि त्याला कैद केलं. गावात ही वार्ता हा हा म्हणता पसरली. कित्येक लोक व्यापाऱ्याच्या घरापुढे जमा झाले.

त्या सर्व लोकांना उद्देशून न्यायाधीश म्हणाला–"बंधूंनो, सोन्याच्या कळशा आपल्या शेतात मिळाल्या असं काल या व्यापाऱ्याने खोटं सांगितलं. आपल्या राजाच्या खजिन्यातून चोरलेल्या या कळशा आहेत. आता आता माझ्याकडे ही बातमी आलेली आहे. म्हणून मी व्यापाऱ्याला कैद केलं आहे. त्याला आता चांगली जबर शिक्षा होईल!" असं म्हणत न्यायाधीशाने व्यापाऱ्याकडे पाहिले.

हे सगळं ऐकून व्यापाऱ्याची पाचावर धारण बसली. भीतीने थर थर कापत तो न्यायाधीशाला सांगू लागला–"महाराज, मी काल खोटं बोललो. मी काही अपराध केलेला नाही. खरोखरीच मला कळशांबद्दल काही माहीत नाही. माझी पडीक जमीन काही दिवसांपूर्वी मी वांगला विकली. चोरी मागे कदाचित् त्याचाच हात असेल. माझ्या जमिनीतून कळशा काढून हा माझ्यावर अपराधाचं खापर फोडत आहे. शिक्षा तर वांगला झाली पाहिजे!"

न्यायाधीशाने विचारले–"तू जमीन वांगला विकलीस याचा काय पुरावा आहे तुझ्यापाशी?"

वांगकडून लिहून घेतलेला कर्जरोखा लगेच व्यापाऱ्याने सादर केला. याच क्षणाची वाट पहाणाऱ्या न्यायाधीशाने तो कर्जरोखा वांगच्या हाती दिला नि कळशा ही मागवून वांगला देत म्हणाला–"लोक हो, हा व्यापारी धोकेबाज आहे! वांगच्या जमिनीत मिळालेल्या सोन्याच्या कळशा गिळंकृत करण्याचा याने घाट घातला. याच्या सांगण्यावर विश्वास ठेवण्याचं काल मी नुसतं नाटक केलं. या कळशा राजाच्या नाहीत, वांगच्या जमिनीत या सापडल्या म्हणून त्याच्याच आहेत या! खरोखरीच भाग्यदेवतेची याच्यावर कृपा आहे!"

वस्तुस्थिति जाणून वांगला खूपच आनंद झाला. न्यायाधीशाची हुशारी आणि न्यायदानातील कुशलता पाहून सर्वांनी त्याची तोंड भरून प्रशंसा केली.

निसर्गातील आश्चर्ये:

आफ्रिकेतील गेंड्याच्या पाठी वर नेहमी 'आक्सपेकर' नावाचा एक पक्षी बसलेला दिसतो. गेंड्याच्या शरीरावरील लहान-सहान किडे हा वेचून खातो. याच्या मोबदल्यात, जर एकादं संकट आलं, तर हा जोर-जोरात ओरडून गेंड्याला सावध करतो.

वीज

असं अनुमान केलं गेलं आहे की, जगात साधारणपणे, कोठे ना कोठे, प्रत्येक तासाला ३,६०,००० वेळा वीज चमकते.